

46576
84442

46

МОЛОДНЯК

3

1934

ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

ДВОУ—МОЛОДИЙ БІЛЬШОВИК

Ціна 2 крб.

1

— 1000

K6516

МОЛОДНЯК

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ, ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
ТА НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ ЖУРНАЛ

О Р Г А Н Ц К Л К С М У

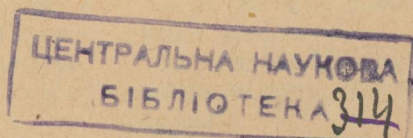
(РІК ВИДАННЯ ВОСЬМИЙ)

III

3

БЕРЕЗЕНЬ

1934

84442

ДВОУ

МОЛОДИЙ БІЛЬШОВИК

ХАРКІВ

55

Бібліографічний опис цього видання
зміщено в „Літописі Українського Дру-
ку“. „Картковому Репертуарі“ та інших
показниках Української Книжкової
Палати.

Редактор—Г. Рашиділов
Ред. мови й коректор—П. Костюк
Техоформлення—Грузний
Здано до складання 18 II-34 р.
Підписано до друку 3-IV-34 р.
4 пап. арк. В 1 пап. арк. 127.000 літерів.
Формат паперу 77 × 105 сант.
Вага 1 м. стопи 50 кал.

ДВОУ УПП. 7 друкарня імені Фрунзе. Харків, Донець-Захаржевська, 6

Уповн. Головліта 597.

Зам. 303

Прим. 3.000

ДИТЯЧІ ОПОВІДАННЯ

ПЕТРО ПАНЧ

ПОДАРУНОК ЗАІРОЗВІДКУ

У Пилипа є книжка. Зветься вона „Політграмота“. На першій сторінці хімічним олівцем написано:

„Малому Пилипкові від командира полку за допомогу Червоній армії“.

Нижче стоїть дата: „10-го вересня 1920 року“ і підпис, якого Пилип, хоч і студент уже, не може розібрати.

Книжку цю одержав він, коли бігав ще у штанях з одною підтяжкою через плече і зовсім не вмів читати. В селі тоді було повно солдатів із зірками на кашкетах. У кожному дворі під повітками стояли коні, а на вулиці по підтинами—підводи з якимись скриньками. На вигоні, схожі на великі ящірки, стояли гармати. Кілька разів вони кудись стріляли, тоді довкола них здіймався стовб куряви, а в хатах дзвеніли шибки. Гармати за два дні тричі міняли місце. І кожного разу, як тільки вони окопаються, як їх знову починає обстрілювати ворог. Попереду чути в небі пронизливий свист, потім рев і, нарешті, просто біля гармат, враз догори прискає вогнем земля, а довкола з хурканням розлітаються гострі скалки.

— Не інакше, як хтось із тутешніх допомагає ворогові,—сказав один з червоноармійців, що свідали з Пилиповим батьком.—Роздивиться шпигун, де стоять кулемети й батареї, і перекаже білим.

— А ми через це другий день не можемо просунутися вперед,—додав його товариш.

— Треба буде придивитися, хто там вештається,—порадив Пилипків батько.

Пилипко на лаві майстрував із палиці рушничку. Він чув усе, що говорили за

столом, тихенько вибрався із хати й гайнув на левадки, де вчора стояли гармати. На вулиці він здибався із сусідськими хлопчиками і розповів їм про що говорили за столом. Тепер на левадки вони побігли гуртом. Гармат там уже не було. Від них zostалися тільки чорні рівчачки. В одному рівчачкові лавив мизатий Микита, куркулів хлопчик, щось збирав. Пилипко таємниче заліз у бур'янах. Те саме зробили й інші. Микита перейшов до другого рівчачка і знову щось збирав і ховав у пазуху. Пилипко зі своєю командою тихо поповз уперед. Потім усі схопилися на ноги і з вереском кинулися на Микиту.

Опецькуватий Микита з двома мокрими смужками під носом витріщив на них злякані очі. Попереду Пилипко штрикав своєю саморобною рушничкою.

— Ага, впіймався!—і схопив його за руки.

— Ти що збирав?—закричали всі в один голос.—Пушки збирав?

Із пазухи на землю посипалися олив'яні шапочки з гарматнів. Микита заревів.

— Пустіть, а то як скажу таткові.

— А ми тебе повісимо. Ти шпигун, пушки збирав.

За хвилину Микиту, наліганого обривком за шию, всі гуртом потягли до гілляки.

Микиту врятувала його тітка. Вона була близько на городі і прибігла, почувши його вереск. Пилипкова команда не стала чекати на тітчину розправу і щодуху дремнула навтьоки. Певні, що Микитин батько мабуть уже

побіг лаятися, а може й заявив уже командирові, хлопчики розбіглися на садки, тільки Пилипко з Грицем, який нічого не боявся, пішли додому вулицею. Микитина тітка вже стояла біля їхньої хвіртки і кляла Пилипка і ввесь Пилипків рід. Зпід хвіртки хапав її за ноги Полкан.

Тепер уже настрашився й Пилипко і, щоб не попадатися батькові на очі, переліз з Грицем у садок. До них прибіг задоволений Полкан з реп'яхами у хвості і вони вже втрюх побігли в балку.

Садки кінчалися великим закопом, порослим колючим терном. Далі були огороди, а за ними — поле. Біля закопу Пилипко побачив під кущем двох червоноармійців з рушницями. Вони махали на хлопчиків рукою, щоб ті ближче не підходили.

— А що ви робите? — запитав Пилипко. Тим часом Полкан хотів підняти ніжку під другим кушиком і злякано шарахнувся. Там теж сиділи червоноармійці.

— Це ви білих виглядаєте? — допитувався Пилипко. — А де вони?

— За тим горбом, — відповів червоноармієць, — геть звідси!

— А з горба видно білих?

— Піддивившись і тут не зупиняйся, а то побачуть і почнуть сюди стріляти.

Пилипко ще ніколи не бачив білих. А з горба їх буде видно.

— Побіжимо, Грицю.

Вони продерлися крізь терен і вибігли на огороди.

— Гладіть, щоб вас не підстрелили там, — кинув навздогін червоноармієць.

— А ми поліземо, як розвідники, — сказав уже шепотом Пилипко до Гриця. — І вони черв'ячками поповзли по капустнику.

Полкан вирішив, що вони граються, почав стрибати на них і хапати за голі литки. Таке несерйозне собаче ставлення до розвідки порушувало всю справу. Пилипко почав кидати в нього грудками. Полкан трохи відбігав від них, але тільки хлопчики починали повзти, знову хапав їх за литки і метелицею крутився довкола. Тоді Пилипко з Грицем звелися на ноги і

вирішили далі бігти, тільки зігнувшись.

За огородами стежка бралася вгору. На самій горі була чорна латка, а по ній, як маленькі курені, стояло зібране для палива бадилля з сояшників. Нижче була зелена балка, а за балкою в садках стояло село.

Ніде, ніяких білих не було видно. Тільки в одному кутку край села враз щось блиснуло і потім там ніби вдарив грім.

— То вони стріляють, — сказав Пилипко і чомусь враз присів. — Ото білі там. Давай далі побіжимо.

Вони зробили ще кілька кроків і побачили на сусідній латці Микитиноного батька. Він ходив по ріллі й істиком підколював бур'яни. Пилипко з Грицем злякано Perezirнулися, присіли на землю і мовчки поповзли назад за купки бадилля. Полкан попробував був побігти сам, але Пилипко схопив його за довгу шерсть і посадив біля себе.

— Може то він нас шукає, — прошепотів Гриць.

— Ходім назад, — сказав Пилипко і почав рачкувати, але Гриць щось побачив.

— Диви, диви, на конях. То, мабуть, білі.

Із балки виїхало трое вершників і зупинилися біля Микитиноного батька. У одного проти сонця на плечах блискалки золоті погони. То був, мабуть, офіцер. Микитин батько озирнувся довкола і почав їм щось розповідати. Офіцер дістав із шкіряної сумки щось біле і на ньому олівцем ставав якісь значки. Микитин батько до слів показував ще й рукою. Пилипкові вдалось, що він показав і на сояшники. Пилипко подумав, що їх помітили, і тепер Микитин батько скаржиться на них офіцерові. Але втекти від вершників вони б уже не встигли, хіба що десь заховатися. Купки бадилля були всередині порожні.

— Ховайся в сояшники, — прошепотів він до Гриця і поліз у сухе бадилля. Полкана, щоб не гарчав, теж потяг з собою. Так вони були зовсім непомітні.

Щойно Пилипко заставив дірку, як почулося тупотіння коней. Крізь ба-

дилля йому було видно, що офіцер їде ніби просто на його купку. Із-за борту куртки у нього білів папір, а в руках блискав олівець. Полкан нашо-рошився. Пилипко теж злякався і щоб на нього не наїхали, хутко порачкував по землі. Купка бадилля залопотіла і побігла як жива. Ще хутчіше побігла купка, де сидів Гриць. Від несповіданки коні шарахнулися і стрибнули вбік. Офіцер не затримався в сидлі і ляпнув на землю. Його кінь, хвицнувши задом, подався по горі. Офіцер схопився і злякано озирнувся на купки бадилля. Вони були нерухомі. Тільки одна гарчала, як собака.

Розвідку на горбі помітили червоні, можливо ті самі, що сиділи за терновими кущами, і над горбом заспівали кулі. Офіцер зігнувся і, шкутильгаючи на одну ногу, побіг назад за своїм конем, якого ловили двоє вершників. Тепер уже Полкан не міг усидіти на місці. Він вистрибнув із бадилля і почав завзято підганяти офіцера гострими зубами.

Пилипкові видалося, що у офіцера випало щось на землю. Коли вершників уже не стало видно на горбі, він виліз із бадилля і підповз до того місця, де упав офіцер. На землі лежав олівець. Він блискотів проти сонця.

— І, мабуть, золотий, — прошепотів Пилипко і затис його в кулачок.

Тут же в борозні лежав згорнутий учетверо папір. Гриць потрусив його і кинув назад.

— Я думав гроші.

— Це буде на змію, — сказав Пилипко і засунув папірець у пазуху. — Побіжимо тепер назад. — Вони зірвалися на ноги і щодуху гайнули до села. Слідом за ними стрибав Полкан.

Коли Пилипко з Грицем добігали вже до огородів, біля них дзюбноло в землю зразу дві кулі. Вони оглянулися. За ними з гори гналася біла розвідка і поціляла в них із рушниць. Попереду був у золотих погонах офіцер. Пилипко перелякався і присів на голому місці, а Гриць тільки голосно заплакав. Хлопчиків побачили із-за тернових кущів і голосно до них крикнули:

— Лягайте, лягайте і повзіть кривульками. Скоріше, а то ввіймають. І почали обстрілювати тих, що хотіли догнати хлопчиків.

Цей голос підбадьорив Пилипка й Гриця, вони вскочили в глибоку борозну і хоч там не можна було повзти кривульками, вони все таки намагалися крутитися, як в'юни. Потім перелізли через закіп.

— А що, побачили білих? — запитав їх ізпід куща червоноармієць.

До Пилипка в саду повернулася його хоробрість.

— А ж трьох бачили і ось знайшли щось.

— Те, що писати, і бумажку.

Офіцер, як гепнув, Полкана злякався, й загубив.

Червоноармійці втягли хлопчиків у кущі і почали роздивлятися їхню знахідку. Один розгорнув папір і радісно витріщив очі.

— Товариші, сьогоднішній наказ. Ведіть хлопців у штаб.

Пилипко не знав, що означало слово — „наказ“ і не відчував ніякої радості. Навпаки, його злякало те, що їх поведуть до командира. „Може це за Микиту“, — подумав собі і жалісно скривився.

— А чого він завжди б'ється?

— Тут ось і наші батареї, і кулемети нанесені, — не слухаючи його, продовжував червоноармієць. — Звідкіля вони могли довідатися?

— То їм Микитин батько, мабуть, розказав, — промимрив Пилипко, — він там на ріллі балакав з офіцером.

Пилипка з Грицем червоноармієць вів до штабу повз їхній двір. На обличчях у них не було вже тривоги, навпаки, вони про щось жваво розповідали червоноармійцеві. Їх побачив Микита і радісно заверещав.

— Ага, ага, піймалися! Тепер вас повісять!

Виглянула через пліт і його тітка:

— Їх постріляти треба таких голодранців.

Почув це й Пилипків батько. Він теж занепокоївся і почав просити червоноармійця.

— Я краще сам піду до штабу. Ну що ви візьмете змалого?

Червоноармієць не зрозумів Пилипкового батька і відказав:

— Ідіть. А малому само-собойо буде нагорода.

— За куркуленка?—з докором запитав батько.

— І за куркуля, і за наказ.

Пилипко, почувачи за собою провину, намагався триматися ближче до червоноармійця. Слідом за ними бігла вже ціла юрба хлопчиків і Полкан із реп'яхами у хвості.

Толку добрав Пилипків батько тільки

ки в штабі, коли командир прочитав кутна наказ білих, принесений Пилипком, і Руд поцілував обох хлопчиків.

Тоді ж він надписав книжку і сказав: об
— Навчись читати—оце тобі буде буквар.

Удосвіта червоні погнали білих і по гра вели з собою Микитиноного батька.

Пилипко з Полканом бігали вдень нас на гору і бачили, як курява над війсь- лиз ком здійснювалася вже далеко за сусіднім кул селом.

ВОВЧИЙ ХВІСТ

У кошарі було шестеро овець. Доручив їх доглядати колгосп. Василько дав кожній із них назву: Витришкувата, Бірішка, Манька, Піддушка, Чичітка, а барана прозвав Гаврилом. Удень вівці топталися в занесеній снігом загорожі й перебирали чорними губами сухий бур'ян або листя очерету, увечорі Васильків батько виганяв їх до корита напувати. Василько у гострій шапці, що налазила аж на очі, забігав попереду барана, тикав головою й приказував:

— Барашка, барашка, гур!

Баран Гаврило довго дивився булькати очима на хлопчика в кожусі, потім для розгону задкував кроків десять, опускав лоба з крутими рогами, дригав важким хвостом, підкидав задніми ногами й хутко кидався вперед. Задоволений Василько поступався трохи вбік і баран здивовано проскакував далі. Назад він уже не повертався. На нього чекали переполошені вівці, бо на стежці з кісткою в лапах лежав рудий Шарко і загрозливо гарчав.

Коли заходила ніч, овець заганяли в хлівець, заплетений з хворосту. Хвортку в хлівці міцно зав'язували мотузкою й підпирали кілком, щоб не залізли вовки. Їхні сліди вже кілька разів знаходили біля кошари. Вовки навіть пробували вже виламати дірку в стіні, але їх мабуть щось налякало. Василько був певний, що налякав їх Шарко.

— А чого ви, тату, не повбиваєте вовків?—спитав він, попадаючи чобіт-

ками у сліди від круглих лап.— Я б з Шарком як захватив їх.

— Ану, захвати! Тільки вовк хитрий. Бач, хоч хвортка у садок стоїть відчинена, так не йде у хвортку, а стрибає через тин. Пастки боїться! В готову дірку теж не полізе, нову собі проламає. Хитра звірюка!

— А хіба баран не хитрий? А я ж перехитрив його: трошки поступився вбік, і він проминув мене.

— Ну, то хіба ви вдвох з бараном його впіймаєте! Підете в ліс і пополюєте на вовка.

Ліс темною стіною починався зараз же за огородем. Улітку на узліссі виходили якісь дикі люди (батько їх називав бандитами), по вогких стежках повзали гадюки, а на зелених галявах біліло пір'я від розідраних рябцями курчат. Узимку в кучугурах снігу вовки доїдали задавлених овець і собак, лисиці потрошили курей, а сірі зайчики з лісу нападали на садок і обгризали молоду кору на яблунях.

— От якби засісти на ніч із Шарком!—подумав Василько. Пораду про барана він не знав, як сприйняти і запитливо закліпав зпід шапки червоними од морозу очима.

— Іди краще на піч!—сказав йому батько й повернув його за плечі до хати, де вже світилася лампа.

Василько неохоче зачовгав чобітками і знову став, розчепіривши закладі руки, а коли батько пішов засовувати хвортку, він злодійкувато зігнувся і

хутко поліз у собачу будку до Шарка. Рудий песик, що дрижав від холоду, зрадів із теплого колушка і застукав об дошки хвостом.

— Цить, дурний! — посварився шепотом Василько. — Ти думаєш я буду гратися?

Але Шарко не міг стримати свого настрою, завивав і поліз до Василька лизатися; той сердито стусонув його кулачком під бік.

— Тато йдуть!

Повз будку лунко прорипіли по снігу батькові кроки, потім рипнули сінешні двері й на подвір'ї стало тихо. Василькові враз зробилося страшно, а коли в саду щось нагло луснуло, і Шарко нашошено підняв вуха, він заляк і від страху боявся вже навіть дихати. Мороз голками колов йому пальці. У садку знову щось таємниче зашелестіло, ніби хтось підкрадався, разом із цим рипнули й сінешні двері.

— Васильку, Васильку! — це кликав його батько. — Де воно дурне поділося? Шарко!

Василько затаїв дух, а щоб від нього не втік Шарко, він схопив його за довгу шерсть. Песик зайорзав по соломі, винувато заскімлив. Почувши незвичайне скімлення, батько підійшов до будки і зазирнув всередину.

— Ти чого сюди заліз? — здивувався він, побачивши сина. — На собачу службу поступив, чи що?

Василько мовчав. А коли батько витяг його із будки, він промимрив:

— Я б вовка впіймав. Він уже, мабуть, ішов! — і ображено засопів носом.

— Ти ж хоч би шило взяв. Чим би ти вовка колов?

Василько зрозумів, що батько глузує з нього, а в руки зайшли зашпінки і він голосно заплакав.

— Вовк уже шелестів у садку!

— Ну, гараз, гаразд, — погладив його батько по холодній щочці, — ми його безпремінно спіймаємо, треба тільки простежити.

Стежити за вовками батькові було ніколи, бо щоночі ходив працювати на артільний млин, але Василькові нетерпеливилося. Тої ж ночі він прокинувся від бліх, яких набрався у собачій будці.

В хаті було темно, тільки чітко біліли вікна. Такі ж вікна простяглися на долівці і діставали аж до полу, на якому тихо дихала його мама. Василько в одній сорочечці зліз із теплої лежанки, босоніж перебіг холодну долівку і біля мисника зіп'явся до вікна. Він ще ніколи не бачив, що робиться вночі на дворі. Крізь мерзлу шибку гостро блиснув блакитний сніг. Од дерев по снігу тяглися сині жилки, похрещені на кінцях. Серед двору в зелених іскорках лежала горка, а на ній — забуті Васильком гринжолята. Біля кошари з одного боку був день, а з другого ніч. Такий же шматочок ночі лежав біля кожної грудочки снігу, біля комори, біля Шаркової будки і під тином. На синьому небі просто над коморою висів ясний місяць, схожий на тонке кружало криги.

Надворі ніби все причаїлося.

Василько прохукав на шибці більшу дірочку. Сніг став ще ясніший, а на стежці темна грудочка обернулася в кішку. Це була чиясь чужа кішка, бо їхня, Мариська, терлася Василькові об ноги й тихо мурчала. Чужа кішка по стежці побігла до комори і влізла в дірку. Потім ізпід воріт виліз кудлатий собака з великим хвостом, схожим на віник. Василько подумав, що це й є вовк, але коли собака лінкувато пробіг до будки, він побачив, що то не вовк, а їхній Шарко, який мабуть, на ніч робився більшим. Шарко заглянув у свою будку, потім побіг до кошари і став нюхати повітря; від кошари він повернув у садок. На подвір'ї знову стало порожньо, але Василько все ще терпеливо вдивлявся у шибку. Від мерзлого вікна дуло холодом, розігріте на лежанці Василькове тіло давно вже задуло і він дрібно цокотів зубами й трусився. Трусився він ще й від того, що за його спиною стояли по кутках темні волохаті тіні і він тепер не знав, як йому перебратися знову на лежанку. На стінці біля дверей іржаво вистукував годинник. Годинник вибив теж якимось особливо: і голосніше, і жалібніше, ніж удень, і Василькові від цього хотілося плакати.

Коли він уже не відчував задубілих ніг, із садка враз почулося тривожне

цявкання Шарка, потім Шарко з підібганим хвостом і з найжаченою на спині шерстю вбіг на подвір'я і шпарко кинувся не в будку до себе, а до комори під поміст. Слідом за цим із садка через тин легко перестрибнуло двоє великих, як телята, сірих собак з вигнутими коромислом хвостами й гострими вухами. Вони оббігли Шаркову будку, високо задерними писками обнюхали повітря й тихо почали скрадатися до кошари.

Василько не розумів, чого їхній Шарко налякався чужих собак. Удень він гризся з цілою тічкою, але коли гостроморді собаки обступили кошару з двох боків і почали зубами трощити пліт, у Василька враз захопило дух, волосся на голові боляче заворушилося і все тіло задерев'яніло.

— Мамо, мамо! — Але мама не прокидалася, бо Василько тільки намагався крикнути й не міг.

Він не знав, як довго ще стояв біля шибки. Її вже зовсім затягло морозом і кошара крізь неї була тепер схожа на сиву шапку. Враз перед ним щось стрибнуло на вікно. Василько не впізнав своєї кішки Мариськи і з переляку закричав не своїм голосом:

— Вовк, мамо, мамо!

Він кричав, аж доки не схопила його на руки мама.

— Що тобі, синку? Приснилося?

— Вовки, вовки!

Мати хукнула на шибку, потім схопила кочережку і прожогом кинулася у сні.

— Шарко, Шарко! — почувся уже з присінок її голос.

Зачувши людський голос, Шарко жалібно завищав під коморою, але коли через двір майнуло дві вовчих тіні, він вистрибнув із своєї засідки і біля самого тину вчепився зубами одному вовку в ріпицю хвоста. Це місце у вовків найдошкульніше. Вовк завив і випустив щось із своєї пащі. Воно, як чорний кожух, упало на сніг і злякало Шарка. З цього скористався вовк і перехопився через тин.

Поспішаючи на двір, мати не причинила дверей і в них тепер білими хмарками котився мороз. Василько як

тільки уздів, що Шарко вчепився вовкові у хвіст, уже не міг залишатися в хаті. Спочатку він кинувся шукати своїх чобіт, але боявся лізти під лаву, потім треба було взяти рушницю або сокиру. На столі він намацав тільки дерев'яну ложку і, войовниче викрикуючи:

„Держи держи, Шарко, я його вб'ю! — в одній сорочечці кинувся у розчинені двері.

На порозі він зіткнувся зі своєю матю. На руках вона несла вівцю. Це була маленька Бирішка з біленькою зіркою на лобі. Придушена вовком, вона жалібно мекала, а коли Василькова мама опустила її на долівку, вона вже не могла стояти й упала на передні колінця.

— Це вже занадто знахабніли вовки! — сказав батько вранці, як повернувся з млина.

За день у їхній хаті перебувало чоловіка десять колгоспників і всі говорили:

— Це вже скоро через куркулів та вовків і життя не буде колгоспові.

— Я їх усіх повбиваю! — хвалився Василько. Він аж захилювався від задоволення, що його оповідання про вовків слухають навіть дядьки з довгими бородами. Тільки що більше розповідав Василько, то більше ставало вовків. То їх було двоє, потім п'ятеро — сірі, чорні і білі, а під вечір він уже розповідав аж про двадцятьох вовків. Серед них були вже й червоні, і сині й жовтогарячі. Помітивши, що йому ніби не зовсім вірять, Василько обрався.

— Якби мамка пустила, я б убив їх і ви б тоді побачили. У мене вже й ніж є, і ружжо!

Всю цю зброю Василько носив тепер при собі: ніж із тріски виглядав ізза пояса штанців, а ружже із кривої палиці, як і подобало, висіло на шпигатині за плечима. Він чув, як батько домовлявся із сусідом зробити наніч засідку і щоб якнебудь не забули й про нього, щойно засвітили лампу, одягся в козушок, у шапку, причепив свою зброю і терпеливо почав чекати. Його батько приніс від сусідів новий кожух, який смердів овечими смушками

на всю хату. А коли він його ще й вивернув на верх хутром, не було вже ніякого сумніву, що вони підуть на вовків. Василько й собі вивернув козушка і став у нього схожий на рябеньке ягнятко.

Свого мислівського одягу він не захотів знімати навіть за вечерею. За столом крім Василькового батька сидів і його товариш із млина. у Він весь час розповідав про вовків: „Минулої зими було. Повертаюсь якось я увечері додому, дивлюся, а проти вікна видно, біля хлівця стоїть щось здорове, як теля, і в зубах держить нашу гуску. Думаю — це ж мабуть сусідський цуцик забрався, та до нього, а він як засвітить очима. Ой, думаю — це не цуцик, це вовк! Я тоді за сірники та тільки — чирк! Сірник блиснув, я глядь, а вовка вже нема, як крізь землю провалився!

— Мабуть, згорів,— сказав Василько. Оповідання він слухав з широко одкритими очима, але його очі скоро почали закриватися.

— То ти вже спати хочеш? — сказала його мама. — Роздягайся, а вовки нехай почекають до завтраго!

— Я спати не буду, я піду зараз на вовків! — відповів Василько й знову закліпав червоними оченятами. А ще за якусь хвилину голова його в гострій шапці упала на ручки й він розмірено засопів носом.

— Отакий мислівець, ну то я, мабуть, сам піду! — сказав його батько, одягся у вивернутий кожух, засунув за халяву ніж і пішов до кошари. Товаришеві сказав, щоб він прислухався у хаті.

Надворі було місячно, а в кошарі зовсім темно. Вівці лежали на соломі. Васильків батько причинив за собою хвіртку і ліг серед овець. Від його кожуха йшов такий же важкий дух, як і від овець, і вовкам, хоч вони мали й гострий нюх, трудно було тепер зачути навіть близько живу людину. Шарко мабуть, щоб показати хазяїнові, який він гарний пес, увесь час бігав то до садка, то до вулиці і без перестану цівкав. Потім, як і минулої ночі, коли вже в хаті погасло світло, він зацвікав

тривожно, і з садка вбіг у двір і, мабуть, знову заховався під коморою. Васильків батько зігрітий овечим теплом, мабуть, задрімав, бо нічого не чув, аж доки не затріщало щось за хлівцем. Тріщали разом з двох боків. Він насторожився. Вівці схопилися на ноги й злякано збилися до купи. Тин ламало щось дуже хутко, бо за декілька хвилин у стінах обмазаних глиною вже були дірки з одного й другого боку. В дірки забілів сніг, а проти снігу стало видно гострі вуха. Васильків батько вже знав, що будуть робити вовки. Один із них проламає велику дірку таку, щоб можна було самому вскочити, і буде біля неї чекати, другий вовк навпроти проламає меншу дірку, засуне в неї хвоста і почне ним гупати об стінку. Настрішені вівці будуть тікати від нього в інший бік і як тільки наблизяться до дірки, тоді в неї вскочить вовк, схопить вівцю й придушить. Вівці знову тікатимуть на той бік, а там вовчий хвіст, вони назад, а тут вовк у дірку. Так і будуть ганяти, аж доки всіх не передушать. Минулої зими Васильків батько теж отак робив на них засідку. Тільки вовк просунув хвоста й почав ним гупати по стінці, він тихенько підповз і схопив його за хвіст. Вовк від несподіванки забруднив йому і кожух і руки, а вкусити не міг, бо хвіст у кошарі, а голова за кошарою. Дряпав він дряпав передніми лапами землю, аж доки не збіглися люди. Побачив вовк людей і з переляку здох. Треба тільки вгадати, в яку дірку він просуне хвоста. Васильків батько почав придивлятися. З лівої руки дірка була менша і він, затівши дух, поповз до неї. Вівці все ще стояли на одному місці. Вони мабуть не сподівалися ні на який порятунок і покірно чекали на свій кінець. Баран Гаврило навіть плямав щось губами, може прощався з своїми вівцями.

Дірка для хвоста була вже ніби достатня, а самого хвоста вовк все ще не просовував. Навіть і вовка ніби не стало чути. Васильків батько почав стежити за другою діркою. Вона вже була така завбільшки, що в неї могла пролізти й людина. Гострі вуха на момент прислухались і нахилилися в дірку, а

потім вовк, не чекаючи доки вівці підійдуть ближче, сам поліз до них у кошару. В другій дірці все ще не було вовчого хвоста, тоді Васильків батько тихенько поповз до великої дірки й причаївся біля неї. Про всякий випадок ізза халяви витяг ніж. Вівці навіть і тепер все ще стояли на одному місці. Вовк підліз до Витришкуватої, схопив її за горло і почав душити. Інші вівці відсахнулися вбік і жалібно зашекали. Придушену вівцю вовк, важко сопучи, потяг до дірки. Васильків батько, щойно вовк хотів просунути голову в дірку, стрибнув на нього, звалив на землю й почав кричати. Вовк від несподіванки ойкнув, потім скажено загарчав і почав пручатися. Над діркою показалася друга пара гострих вух і вишкірені зуби, але в цей час рипнули в сінях двері і батьків товариш закричав:

— Держи його, держи!

За ним бігла з кочергою Василькова мама. Шарко, ніби він і не ховався під комору, зриваючи лапами сніг, теж хоробро кинувся до кошари. Вовк, що був біля дірки, враз юркнув за хлівець і залопотів по снігу. За ним ув'язався Шарко, намагаючись цапнути зубами за ріпицю.

Другого вовка витягли з кошари всі разом.

Коли його втягли до хати, Василько все ще спав за столом, одягнений у свій вивернутий козушок. За плечима стирчало із кривої палиці ружже. Його мама підійшла до лампи й викрутила гнотика. Хата наповнилася світлом.

— Васильку, Васильку, чуєш? — торсав його батько, — вставай подивися на вовка!

— Справжній вовк!

Василько підвів із кулачків голову і закліпав на світло сонними очима, потім обвів хату. Батьків товариш тримав за руки якогось дядька. Василько вже зовсім прокинувся і враз побачив перед собою гострі вуха і вишкірені вовчі зуби. Від несподіванки він переполошено крикнув й шарахнувся — зза столу до печі.

— Не бійся, синку! — схопила його мама. — Це ж Кіндрат у вовчій шкурі. Бач, їм мало своїх овець, так вони останні в нас передушили!

Василько — ізза матеріної спідниці обережно висунув голову. Серед хати все ще стояв з вишкіреною вовчою пащею на голові старший куркулів син Кіндрат. Позаду нього теліпався вигнутий коромислом вовчий хвіст.

Харків. 1933 г.

ПОЕМА ПРО ЛЬОНЮ СМАГІНА

ГРИГОРІЙ ПЛОТКІН

День в душогрійці сонця
Проляв акуратну блакить.
Пливуть на баркасі Епронці,
Веселі, міцні хлопчачки.
Спинилися,

і над баркасом
Голос наказу постав:
— Товаришу Смагін,
спускайтесь,
Обстежуйте пароплав!
Хвиль нестримані зграї
Біжать за бортами шаланд,

... І ось його одягають
У велетневий скафандр, —
І ось він уже під водою,
Ще десять хвилин —
і грунт.

Бички тут блищать лускою
Затіявши з глосами гру.
Вода непорушна муром
Зо всіх боків налягла.
... Встає перед ним „Меркурій“,
Втонулий давно пароплав.
Мряка підводно упала,
Немов велетневий крук.
Льоня проходить по палубі
Спускається в темний люк.
Сходи слизькі...

Не упасти б!
Скрізь — водорості матня.
— Треба підкласти пластир,
Щоб потім судно підняти.
І він уже в люці...

Як в люстрі,
Він бачить свій помах руки.
... І раптом йому назустріч
Хитаючись йдуть мертвяки.
Широкі матроські плечі,
Кожен руку підняв.
Жене їх підводна течія,
На Льоню їх наганя.
Відходить нервово Льоня,

Там мертвяків — повний спід.
На теплих Льониних скронях
Холодний виступив піт.
Льоня рушає знову
І робить схвильований крок...
... Мерці витівають раптово
Скажений дикунський танок.
Наповнило нерви по вінця
Напруження, й дико росте...
Мерці викидають колінця,
Мерці танцюють тустеп.
Вогонь у очах іскриться.
Хвилина...

І Льоня упав.
Підводна страшна хитавиця
Сколихує пароплав.
І Льоня підводиться...

Трудно
Розкрити сугави рук.
... Вода розгулялась на судні,

Задраїла дверці у люк!
... Не знають вгорі, на шаланді,
Що стиснуто шланг і сигнал.
Прокляття!

І Льоня в скафандрі
Тихо так застогнав.
У серці — дзвінка хитавиця,
Роздмухує швидко вогонь.
І думка: не вийде він звідси,
А винесуть вже його!
І слабшає серця наснага,
І Льоня вчува наганяй:
— Він, комсомолец Смагін
Не виконав завдання.
Так хлопці скажуть на зборах,
Найкращі друзі його.
І напливає сором
І гасне у грудях вогонь.
Впаде він підкошеним дубом
На невідому путь...
... Він згадає дівчину з клубу,

Люда її зовуть.
 Де ти, далека Людо?
 Згадка у мозок тече...
 Льоня вже більше не буде
 Бачить твоїх очей!
 Повільно хитається він,
 Він чує надводний гомін.
 У вухах—задурливий дзвін,
 У роті солодка утома.
 У вухах на знак протесту —
 Маршу тверда хода.
 Чомусь пригадалась оркестра
 Моряцького клубу Порта.
 Фанфари, розсипчато вийте!
 Літаври, вистукуйте такт!
 ... Йому вже нікуди не вийти!
 І це постає, як факт.
 Труною йому пароплав.
 Льоня очі зіщулить.
 Мла, фіолетова мла
 Доброго не віщує:
 Мерців задубілих дамба
 Лягла біля входу у люк...
 Льоні сьогодні — амба!
 Льоні сьогодні — каюк!
 Задуха вкінці замучить.
 Тікати кудись убік!
 І ось

 виростає рішучість
 В закусаній міцно губі.
 В очах мільйони іскор
 І непритомлення ком...
 Льоню!

 Мідніше натискуй!
 Мідніше натискуй на лом!
 Уже задубілі руки
 На двірку тиснуть оцю...
 — Задуха тебе забаюкає!
 Швидше!

 Швидше працюй!
 Моря підводна гуща
 Вкутала Льоню з боків,
 Льоню!

 Натискуй дужче!
 Разом!
 ... Біжать мертв'яки.
 Вони набігають порою,
 Руками махають з плеча.
 Подвоюються, потроюються
 В Льониних синіх очах.
 І кожен дико танцює
 І вгору руку простяг.
 ... Уже і мерці голосують
 Проти його життя!

Мідніш, водолазе!
 А беріг,
 А беріг життя відплива.
 Найбільша напруга...
 І двері
 Повільно.

Відкрились.
 Вставай!

Проклав до життя уже міст
 У радості — серце твоє.
 На весь велетневий зріст
 Радість життя встає.
 Веселу чечітку серце
 Вистукує радо твоє...
 ... Крізь ці невеличкі дверці
 Два виходи звідси є.
 Густе, непроглядне море...
 Позбавитись його пут!
 І вихід перший —
 нагору!

Другий —
 Лишитись тут,
 Пластир підвести в затоні,
 Щоб потім судно піднять...
 ... Він, комсомолец Льоня,
 Не виконав ще завдання.
 Лишитися —
 ... знов мертвяки...
 Повітря!

Побільше повітря!
 Вгорі — акуратна блакить.
 І день у сонячній светрі.
 У мозку — думка одна:
 Повітря!

Повітря мало...
 Хапається він за сигнал
 І...

Не дає сигнала!
 Хоч радість рятунку:
 — Нагору!

Та честь його:
 — На пароплав!
 Бо друзі гукнуть йому:
 — сором!

Сумління гукне йому:
 — сором!
 Бо серце гукне йому:
 — сором!

— Ти мертвяків злякався!
 ... Бажання нестримно ростуть,
 Вкривають лиця алебастр...
 ... Льоня лишається тут,
 Бо треба підкласти пластир!..

Одеса, 1933

МАТЕРЯМ

М. НАГНИБІДА

Ще неповна весна,
а вже переповнені віти
Край шереху цехів
колива передмістя.
Ти виходиш зі школи
і тебе охопили діти,
Як змужнілі дерева
охоплює листя.
В кожному слові
ти ніжність даруєш охоче
на пісні і цвірінкання школярів.
А під сивим волоссям
переповнені очі,
як у весен нестримана
радість морів.
Я зміну закінчив.
Я слідом крокую...
Кожен рік омива
струмок юного поту,
і здається земля
розірве зараз зброю,
що напнута на неї
з рейок і дроту.
І в провулках
настояні квітнем сади
переплескує вітер

за тихі горожі.
Достигає над Петінкою молодик,
обливаючи золотом перехожих.
Над розливом садів
в пелюшках риштовань
країна виношує сотні синів.
І в очах твоїх, мати,
як в затоках світань,
відбивається радість вечірніх вогнів.
Ти радієш, і радість твою і роботу
я приймаю,
як ласку приймають діти,
Кожну краплю твого
робітничого поту
я навчився в ці дні
берегти і любити.
Бо я чую ходу
матерів моїх друзів.
Вони з нами ідуть
по путі молодому,
здіймають і славлять
вітчизну зорі,
І в цьому відчув я
мені невідому,
мною незнану —
любов матерів.

ГАРМАТИ ЖЕРЛАМИ НА СХІД

РОМАН

НАТАН РИБАК

(продовження)¹

Розділ дев'ятий

Пісня наступного дня народжується вночі. Її приносить вітер з моря, її випещує загадкове мовчання пустелі. Вона ще не народилася. Ще блукає в небі холодний окраєць місяця і падають на землю достиглі зорі. Але за стінами бараків уже залунав нестримний мажор цієї дивовижної пісні.

Між покарлюченими стрілками скриплого годинника, на поділках, ліг час. Пісня наступного дня підганяє стрілки. Голубові відомий цей непорушний спокій покарлючених стрілок, їхня безнастанна воля до руху. Він любить скриплий цокіт старого годинника, який у довгі безсонні ночі є йому супровідником на шляхах несподіваних задумів.

Голуб слухає стривожену, мовчазну ніч і думає про завтрашній день.

І сидітиме так до світанку, зігнувшись над паперами, перегортаючи шереги доповідних записок і зазираючи в довідники. Недокучний поїхав, а Голуб залишився, і йому потрібно виправити те, що сталося. Повіки немов золот'яніли. Вони так і норовлять припасти одна до одної. Голуб великими ковтками п'є міцно заварений чай і загадково посміхається. Завжди в такий порівняно спокійний час йому спадає на думку—згадка про минуле. Він, примруживши повіки, крізь стіни бараку бачить свою життєву дорогу, важку і несходиму. Вона не простолінійна. Вона рясна на карколомні спади, не-

досяжні гори і багато прірв перетинають її. Голуб любить неспокій. Він любить горіння і вірить у перемогу.

На стіні на гвіздочку висить польові сумка. Сумці багато років. Голуб придбав її двадцятого року на польському фронті, знявши з забитого офіцера. Сумка була з ним у всіх походах здається, що целулоїд ще й досі ревниво зберігав дотики спітнілих, брудних пальців, коли вони під рев невгамовних батарей шукали по павутинню карти шляхів у славних боях. Голуб раптово пригадує, як саме попала до нього сумка. Бригада гнала польську дивізію. За лісом дивізія прийняла бій, але здала батареї та обоз і відступила, рятуючи рештки кінноти. Голуб гнав і на Велику Балку, свідомий того, що там дивізія наткнеться на бригаду Котовського. За двадцять кілометрів від Великої Балки дивізія знову спинилася. Надходила ніч. Пругкий вітер збирав на небі хмари. Накрапував дощ. Дивізія стала табором за хутором і поквапно готувалася. Голуб почекав, доки підійдуть чотири сотні кінноти і повів атаку в лоб.

У бою Голуб стрів польського офіцера Сивоусий, кремезний, він пригинав вагою свого тіла сірого в яблуках огиря. Голуб кресанув шаблею офіцерське плече і золотий погон блиснув, як зірка падаючи в коловоріт бою. Офіцер вихопив маузер і висадив усі кулі, не поціливши ні разу. Тоді Голуб насів на нього і офіцер мусив здатися. Піднявши догори руки, він все ще бурмотів:

¹ Початок див. у „Молодняку“ № 2 за ц. р.

— Пся кров, польшевік, пся кров!

Дивізію розбили через годину, коли вже вгамувався дощ, а на ранок за куркульською клунею розстріляли офіцера разом з кількома іншими. До Голуба перейшов офіцерський маузер і польова сумка, зроблена з дорогої шкіри, оздоблена золотими вензелями, компасом, годинником і ножиком. У сумці Голуб знайшов кілька газет „Польська Збройна“, дві носові хустки, іконку Ченстоховської божої матері і коробку презервативів.

Маузера Голуб загубив на Врангелівському фронті, а сумка лишилася ще й досі.

Давно вже випито чай, давно вже минуло за північ, а Голуб ще не думає лягати. Він підводиться, знімає з стіни польову сумку, підносить її близько до обличчя і глибоко вдихає в себе притаманий тільки старій шкірі запах. Ніздрі його роздуваються. На Голуба війнуло, скаженим вітром незлічимих походів, дихнуло димом згарищ і боїв. Раптом пригадує щось, він вішає сумку на місце, сідає до столу і занурюється в папери. Треба знову різати кошторис, знову перепланувати, знову шукати коштів. Трест асигнування не збільшує. Ліміти вичерпані, а кошти треба вишукати, щоб побудувати будинки для робітників. Мав радію секретар комсомольського осередку Очеретний, зауваживши тоді на партзборах, що про житло для робітників керівники будівництва не дбають.

„Житлобудівництва по суті немає“, — подумав Голуб.

— Ах, Миша, Миша! — прошепотів він сам до себе, потираючи скроні, — ось тобі і атака в лоб. — Голуб ще раз посміхнувся, знайшов олівцем місце, де було написано: — „побудування робітничого клубу та театру“ і, не вагаючись, викреслив театр, зробивши примітку: „перенести на будівний сезон 1932 р.“.

— Є кілька десятків тисяч, — сказав він голосно і замовк, прислухаючись, як надворі трічі прогула сирена авта.

За кілька хвилин знову уривчасто загула сирена. Голуб догадався, що мабуть закритий шлагбаум, а вартовий

заснув або ж пішов у обхід. Голуб підвівся, накинув на себе пальто і вийшов з бараку. Біля шлагбауму справді стояв його „Фіат“, що відвозив до міста Недокучного. Шофер ще здалека впізнав Голуба і зраділо крикнув:

— Михайле Григоровичу, ото спасибі! А то стояв би тут чорт-зна скільки.

Голуб підійшов до шлагбауму, замок був замкнений.

— Гуди, — сказав він шоферові, — а то замок замкнений. Шофер знову почав подавати сигнали. Ступивши ближче, Голуб помітив біля шофера ще якусь людину.

— А це що за товариш? — запитав він.

— Це лікарка, — відповів шофер.

Людина біля шофера підвелася і легко вистрибнувши з авта, підійшла до Голуба.

— Скажіть, де я могла б побачити начальника будівництва? — звернулася вона до нього, розстібуючи шкіряний шолом.

— Я начальник, — лагідно відповів Голуб, розглядаючи жінку у шкіряному пальті. Вона простягнула йому руку.

— Боженко Надія, — промовила вона просто і додала: — до вас прислали мене лікарем. За спиною Голуба затупали кроки вартового. За кілька хвилин він відкрив шлагбаум, машина вїхала у двір, шофер подав жінці валізу і вона, ніяково позираючи на Голуба, запитала:

— Де б можна було мені сьогодні притулитися?

— До приїжджої зараз пізно, — відповів Голуб, — та й там місць немає. Важко навіть придумати щонебудь. А втім, вихід є. Ходімте зі мною, а завтра вранці побачимо.

Голуб узяв її валізу.

Вони йшли поруч, не розмовляючи, біля дверей Голуб поступився, даючи жінці дорогу, вона зайшла у темний коридор, Голуб пройшов наперев і відкрив двері до кімнати. Поставив валізу у куток, тим часом жінка стягла з себе пальто, пильним поглядом озирючи кімнату начбуда. Жінка сіла на єдиний табурет. Світло від лампи вдарило їй в обличчя; примружуючи повіки, вона

відсунулася в тінь і вибачливо промовила:

— Мені дуже прикро, що я порушую ваш спокій, до того ж, видно, ви працювали, — вона показала рукою на розкидані по столу папери, — і виходить, що я вам перешкодила. Але дуже прошу, не зважайте, продовжуйте роботу. Я сидітиму тихенько, а до ранку, мабуть, уже недалеко.

Доки вона говорила, Голуб встиг роздивитися її. Енергійне красиве обличчя, великі очі, стрижена голова і струнке погруддя. Зпід трохи товстуватих вуст виглядали сліпучо білі зуби. Жінка щоразу посміхалася, коли говорила, і дивилася просто у вічі. Голуб збирався їй відповісти, але вона дістала з бокової кишені жакетки листа і передала Голубові.

— А про лист мало не забула, Михайле Григоровичу!

Голуб здивувався. Звідкіля знає лікарка його ім'я та ще й по батькові? Та пригадав, що шофер окликав його при ній і вирішив: — пам'ять у лікарки, видно, не погана!.. Він узяв листа, прочитав адрес, рука видалася йому знайома, але конверта він не розірвав, поклав листа на стіл і звернувся до жінки:

— От що, товаришко Боженко, я зараз вам влаштую постіль, покажу де вмістися, ви лягайте, а я покищо походжу.

Лікарка мовчки погодилася. Голуб дістав із своєї валізи чисті простирадла і поклав на стілець, він показав лікарці в коридорі, де умивальник, і зібрався виходити, але вона затримала його.

— Цілком серйозно, мені незручно, — сказала Надія, — що я завдаю вам стільки клопоту.

— Нічого, нічого, влаштовуйтесь, — відповів Голуб, залишаючи кімнату.

Коли Голуб повернувся, лікарка вже лежала в ліжкові, підсмикнувши простирадло до підборіддя.

— Влаштувалися, — промовив Голуб, — от і прекрасно. Зараз погасю лампу, а листа вже завтра прочитаю. До речі — хто вам дав його?

— Це від інженера Растябіна.

— Растябіна? — перепитав Голуб, пригадуючи, хто це такий Растябін.

— А, пригадую...

Уява вирізьбила на напівосвітленій сірій стінці довгоносий профіль і гострої борідку. Решта деталей прийшли потім і залишилися смутними. З Растябіна Голуб працював у тресті в одному відділі. І поки Голуб стояв у задумі, перегортаючи сторінки з книги свого життя, Надія Петровна Боженко з цікавістю розглядала забруднені стіни кімнати: креслярські рисунки, карти, засиджені мухами, портрети вождів, непочаті календар і етажерку з книжками. Крім різні книжок, виблискуючи тьмяним саявом позолоти, виглядали невимішено і суворо. Вони не сліпили святковою парадністю, а навіювали спокій. Її пильний погляд устиг схопити окремі назви і вона на мить усюдомила амплітуду коливання Голубової уваги. Поруч з грубезним томом „Капіталу“ Маркса і технічним словників, стояв новий роман Леоніда „Соть“. Тим часом Голуб вимикнув світло і, навіпамацьки знайшовши килину, розтягнувся на ній, поклавши голову шкіряне пальто. Серед напруженої тиші тужно і не в такт застонали пружини і ще довго тремтіли затажний зойк.

Чужа жінка лежала на віддалі чотирьох кроків від нього і рівно дихала. Вона наповнила кімнату приємними пахощами і якимсь напруженим чеканням. Тоді Голуб пригадав дружину. Немоно натягнута струна здригається від дошки, так здригнулося і навіть здавалося, що задзвеніло серце. Спогади обступили Голуба. Вони обступили суцільною стіною і цієї ночі, як ніколи вели наступ, і він відчув себе у стані облоги.

... Холодний осінній ранок. До розмита болотяна дорога, яка в'юном вигинається серед одноманітного степу. Люди, важко дихаючи, ступають босоніж. Оточені тісним колом козаків вони скидаються на отару, яка байдуже йде, сама не знаючи куди, підкоряючись владному посивисті батогиів погоничів. В обличчя б'є скісний дощ. Він залізає за комір і зрошує липкою, до

дрожу неприємною вологою змучене тіло. А трохи далі за козаками, ідуть жінки і хочуть перекинути вітер і, вцепившись цупко пальцями в спідниці матерів, волочаться за ними діти.

Уже давно за балкою пірнуло в ліси село, а жінки все ще йдуть за заарештованими, сподіваючись чуда. Вони все ще не вірять, що це поженуть назавжди від них чоловіків і синів, і замордують у вогких підвалах мовчазних в'язниць. Малий Михайло іде поруч матері. Він не плаче. Нахиливши додолу русаву голову, він закусив губи, притамовуючи біль. Він не плаче, як його товариші. Міцно стискує кулаки, що двома камінцями лежать у прорізах довгих штанців, де мали бути кишені. Руки горять нестримним вогнем запеклої люті і печуть тіло. Потім козаки погнали жінок назад, лемент висів у повітрі, як смерч. На все життя затамив малий Михайло дикий крик матері і свист козацьких арапників. Козаки погнали жінок. Михайло, біг спотикаючись, кілька разів падав обличчям у грязюку і маленьке серце його набрякло зненавистю і здавалося ось-ось вискочить із грудей.

Батько не вертався. Мати їздила до міста і повернулася з заплаканими очима та з вузлом батькової одежі. Михайло одягнув батьківські чоботи і, захопивши в торбину шматок черствого хліба з цибулиною, пішов до дядька в місто. Дядько сам мав шестеро дітей, але сироту прийняв і влаштував на завод.

... Вітер знову бубонить за вікнами. Суховій. Про степову землю казали кілька років тому, що вона неплодюча. Ті, що твердили так, помилилися. Голуб не може спати. Спогади тиснуть. Спогади приходять несподівано. Одні за одними вони йдуть без усякого порядку, без прохання. Але спати треба. Спати треба неодмінно, бо на ранок ще буде багато роботи. Вже падаючи у тимчасове забуття сну, пригадує Голуб, що лікарка вже приїхала, а лікарню ще треба організовувати, і про це так само мусить потурбуватися він.

Засідання бюро партійного колективу на цей раз відбувалося в кабінеті Голуба. У маленькій кімнатці партколективу не можна було вміститися всім. За столом Голуба сидів Вакулов і заворг обласного партійного комітету — Недокучний.

Недокучний обома руками підтримував голову. Від безсонних ночей густо почервоніли повіки і під очима лежали сині мішечки. Він пихкав самокрутою, випускаючи носом дим. Нагорілий попіл з хвилинку хитався на цигарці, потім спадав і розсипався дрібними крупцями на зеленому сукні. Недокучний тоді поціляв струмком диму в ці крупинки і силою подиху здував їх зі столу. Зімін помітив це; він пильно слідкував за Недокучним. Засідання не починалося. Чекали на Голуба. Знали, що він у цю мить сидить на квартирі хорого секретаря колективу Приходька. Сьогодні стан хворого став надто загрозливий. У кімнаті тривала тиша. До стелі туманом підіймався густий цигарковий дим. Зімін не палив. Від диму кашляв, висовував голову у розкриті кватирку набирав повні груди свіжого повітря і, зручніше вмошуючись на підвіконні, розглядав Недокучного і думав про Приходька.

Секретар партійного колективу Приходько на будівництві попрацював усього кілька тижнів і зліг. Сухоти підтинали його. В цей час він усіма силами боровся зі смертю.

Герасименко, вглядаючись в обличчя Недокучного, ніби хотів перевірити, чи справді той уже такий суворий і діловитий, як це про нього ходять чутки. Йому і всім присутнім на засіданні хотілося почути, що скаже Недокучний про справи, які творяться на будівництві. Чомусь Зімінові спала чудернацька думка. Йому видалося, якщо тільки Недокучний прибере від голови руки, вона впаде на стіл. І дійсно, якби Недокучний не притримував голови руками, вона звислась би йому на груди і можливо, що заворг заснув би.

А спати хотілося неймовірно. Третю ніч не спав Недокучний. Голова була важка, немов у черепну коробку по-

клали добрий кавалок чавуну. Серед важкого мовчання, що тривало в кабінеті, завоорг обміркував те, що розповів йому Голуб про стан будівництва. Він приїхав сюди з доручення бюро обпаркому, щоб особисто ознайомитися з справами будівництва. Терпляче чекав він, доки зберуться всі. Тим часом Недокучний накреслював план дій. План мусів бути короткий, але разом з тим він мав охопити всі ділянки роботи. Та не так легко накреслити такий план, коли третю ніч уже не спав завоорг. Лише сьогодні зранку повернувся він з району, довелося цілий день просидіти в обпарткомі на засіданні, а ввечері виїхати на будівництво. Думки були якісь незграбні, нерухливі. Вони пливали спокійно і неквапно, немов мариво туману в серпневу спеку над ланами хлібів. І завооргів ввижалося, що десь там, за черепною коробкою, стукає малий молоток і власна думка видалася Недокучному тоненьким крицевим дротом, зігнутим і покарлюченим утомою і роботою, і молоток, однотонно постукаючи, вирівнює цей дріт. Недокучний навіть зі всією ясністю уявив собі, яку саме форму має цей дріт. В ту хвилину, коли такі химерні думки спадали Недокучному, до кабінету ввійшов Голуб і ще кілька робітників. Вони пройшли до вільної канапи, сіли мовчазні і суворі.

— Як Приходько? — спитав Вакулов.

— Помер, — відповів Голуб і обличчя йому було сіре, як стіна. У відповідь було мовчання. Вакулов сидів приголомшений несподіваною звісткою і розгублено поглядав на Недокучного. Техсекретар колективу Непорайченко копирсався в старій теці, шукаючи папір для протоколу. Він знайшов лише один аркуш і силкувався знайти ще кілька, спеціально приготованих. Папери шаруділи в довгих кістлявих пальцях. Це нагадувало шарудіння листви за вікном. Мимохіть Недокучний відмітив про себе секретареву розгубленість. Він підвівся і тепло позираючи на присутніх, сказав:

— Смерть не зважає ні на що. Смерть забирає людей. Нічого, товариші, не вдієш. Хороший був хлопець Приходько,

рвався до роботи, посилали лікуватися, а він до роботи рвався... А тепер ось, крім усіх інших неприємностей, маємо ще одну. — Недокучний трохи помалечав і згодом додав: — Ну, що ж, розгубленість і жаль нічим не допоможуть, а працювати треба. Давайте розпочнемо. Він сів і запитливо глянув на Вакулова.

— Таким чином, у нас сьогодні дві питання — промовив той, облизуючи язиком зашерхлі губи, — перше: інформація начальника будівництва про стан робіт на будівництві, друге — обрання нового секретаря. Додатків не буде.

Додатків і змін не було. Голуб підвівся і, пробираючись до столу, дістав з портфеля матеріали. Всі спокійно чекали, доки він розпочне, тільки Зімін закрутився на підвіконні, зняв картуз і попросив у сусіда цигарку. Простаючи йому цигарку, слюсар Горбенко відмітив про себе цей дивний випадок. Зімін не палив і те, що раптово попросив він цигарку, і тому, що руки його тремтіли, коли він припалював, ствердило здогадку Горбенка — головбудкому хвилюється. Іншим разом минути було б Зімінові слюсаровою кепкування. Але на цей раз засідання мало бути настільки серйозне, що той промовчав, лише подумавши, що Зімін за профроботу, звичайно, покрийтуть. Про це одночасно подумав і Зімін. Силкуючись опанувати себе, знайти спокій, він глибоко затагнувся димом, незграбно випустив його носом і очках виступили дві великі, як горошини, слюзи. Він уважно стежив за кожним Голубовим рухом, намагався не пропустити ні одного слова з його промови. Голуб говорив коротко і мало. Всі присутні заздалегідь знали, про що говоритиме начбуд. Кожному кортіло скоріше перейти до обговорення та практичних пропозицій, але ніхто жодним рухом або словом не виказав цього. Тільки з поглядів зрозумів це Голуб. Можливо, тому він свідомо скорочував свою доповідь. Коли перейшов до сучасного стану будівництва, помітив, як поживішали обличчя присутніх. Зашелестіли аркуші блокнотів, готувалися слухати пильніше. І чомусь зробилося Голубові спокійніше і приємніше. Мимоволі при-

гадав, як п'ять місяців тому приїхав сюди і разом з ним приїхали всі ці товариші. Всі з далеких закутків Союзу, але всі з'єднані однією метою. День-у-день-годину-в-годину, плечем-до-плеча вони вперто боролися за спільну справу. І ця раптова думка окрилла Голуба непохитною вірою в перемогу. І можливо тому зміцнів його голос, переконливішими і твердішими стали помаху рук.

— Теперішні прориви, фактичний зрив плану будівництва, — натиснув начбуда на останні слова і замовчав на хвилину, ніби хотів зосередити увагу на щойно сказаному, — звичайно, явище не випадкового порядку. Справа не в випадкові. Я вбачаю в цьому насамперед нашу провину. Провину керівників будівництва, що в свій час не спромоглися урахувати всіх труднощів, які постануть у процесі роботи. Я вбачаю недостатню виховну роботу серед сезонників з боку партійної і професійної організації. Я підкреслюю пасивність комсомолу (Очеретний знизав плечима і прикусив губу), так, так, комсомолу, — повторив Голуб, просто дивлячись Очеретному у вічі.

— Конкретніше, — процідив крізь зуби Недокучний.

— Конкретніше? Тобі конкретні факти відомі, — відповів Голуб.

— Справа не в фактах. Справа в тому, як ви, партійне бюро і керівники будівництва, працювали!...

Недокучний вирівнявся на стільці, спустив одну руку на другу і, покусуючи рівними, блискучими зубами цигарку, запитливо дивився на Голуба.

— Про те, як ми працювали, відомо всім, і відомо тобі, товаришу Недокучний. Про хиби і недоліки скажуть ще товариші.

Голуб на мить задумався, не вслухаючись у те, що він говорить. Він знав, що Недокучний, як і всі присутні, очевидно чекають, що Голуб визнає: мовляв, вина його, як начальника будівництва, в тому, що сталися такі зриви. Вакулов старанно занотовував щось до блокноту, він готувався виступити. Він знав, що його вислувають на секретаря партійного колективу, і цілком свідомий цієї надзвичайно важливої і

серйозної роботи, задумався над справами будівництва.

— Є підстави, — підвищив голос Голуб, закінчуючи доповідь, — вважати, що ті зриви на будівництві, які є, це наслідок роботи класового ворога і ми мусимо тепер змобілізувати увагу партійного колективу і всієї маси відданих справі робітників на викриття цього ворога. — Голуб хотів ще щось сказати, але махнув рукою і сів, складаючи в портфель папери.

Одну хвилину тривало мовчання. Вакулов очікував, хто забере слово. Перший підніс руку Горбенко. Стискуючи в правій руці засмальцьований картуз, а лівою розгладжуючи сиві вуса, слюсар гойднувся корпусом наперед.

— А по моєму, товариші, ми запізно очухалися. Та краще пізно...

— Знаємо, можеш без дотепів, — не витерпів Очеретний.

... ніж ніколи, — закінчив Горбенко так, немов і не чув вигуку Очеретного.

— Насамперед про бригади. Чому, я запитаю Голуба, нашого директора, не по всіх бригадах запроваджено госпрозрахункову систему? Чому проекти будівництва не доведено до робочих бригад? Чому не перевірено соціальний склад сезонної частини робітників? — Горбенко загинав один по одному пальці. Здавалося, що не буде кінця цьому перелікові. І несподівано переходячи від притихлого лагідного, голосу на різкий, слюсар вигукнув:

— А тому, що і дирекція, і парторганізація, і профорганізація поклялися на самоплив. Ти кажеш, Голуб, класовий ворог. А де він? Чи є підстави? Цілком можливо, що так. А що партколектив зробив, щоб викрити ворога, щоб ізолювати несвідому частину сезонників від його впливу? Що робив будком, хіба що Зімін плакати понаписував.

— Говори конкретно, — крикнув Зімін, зсовуючись з підвіконня.

— Я й кажу конкретно, — відповів Горбенко — чи, може, ти себе не вважаєш за конкретну особу: мовляв, ти маса.

— Ти про себе скажи, — озвався Очеретний. Вакулов постукав долонею по столу. Горбенко замовчав, ніби

обдумував—сказати чи ні, стрівся очима з блискучим поглядом Недокучного і, наважившись, закінчив:

— Наше керівництво стало на невірний шлях. Правда, треба сказати, що людей ділових у нас мало. Та й секретар партійного колективу останній місяць у ліжкові пролежав, але ж це об'єктивні причини і це ніякою мірою не знімає з нас вини.

— Я насамперед обвинувачую трест, — забираючи слово після Горбенка, сказав Очеретний. — Фільтр пресне полотно замість хліба хто присилає? Хто? Але треба говорити конкретно. Добре. Я битиму фактами. Що робив голова будкому, товариш Зімін? Нічого.

— Чули вже!

— Ти про комсомол!

— А, комсомол хочете? Добре. Комсомол не відчував будьякого керівництва з боку партійного колективу. Комсомол у нас відірваний. Я хочу запитати директора, чому досі не вигнали з території будівництва призвідців страйку? Нехай товариш Голуб дасть відповідь. А наш голова будкому Зімін все з плакатами возиться, забуваючи про матеріально-побутові умови робітників. Ось вам ще один факт. Чому припинили будувати приміщення на зиму? Де робітники житимуть? У бараках — питаю я вас?

Дебати розгоралися. Один по одному виступали присутні і олівець Недокучного записував кожну пропозицію, кожне зауваження. Голуб зловив себе на тому, що йому не зовсім приємно вислуховувати критику. Він то закривав, то відкривав портфель і смоктав давно загаслу цигарку.

За вікнами контори лежала степованіч, важка і полохлива, чахкали двигуни на електростанції і це чахкання хрипло ляскало крізь розкриті кватирки. Вітер шарудів піском і тягнув однотонну всім набридлу пісню. І чомусь пригадав Голуб, що йому вже 37 років, що на скронях пробивається сивина, що серце починає страйкувати і в очах частенько пропливають блідорожеві виднокруги. Він відчув нестерпну слабкість і втому. У цей час Вакулов дав слово Недокучному.

Тиша, напружена до найменшого відчуття, панувала в кабінеті. І Недокучний зрозумів її, як очікування від нього підсумку, спрямування, настанови. Він неквапно розмотував клубок своїх думок постукуючи олівцем по столу, ставив після кожної фрази крапку, швидко розчерком тупим кінцем коми і, кладучи олівець прямовисно над столом, робив павзу.

— Ви шукали причин? Вони недалеко їх і шукати не варто. Насамперед, зробив павзу Недокучний, — вони помагають у тому, що в вашому партійному колективі не було людини за останній місяць, яка б очолювала керівництво. А Зімін вів неправильну, по суті опортуністичну роботу. Він цікавився всім, тільки не культурно та матеріально-побутовим поліпшенням умов робітників будівництва. Далі. А начальники будівництва вже занадто поклався на технічний апарат та експертизу. — Недокучний пошукав очима Очеретного, знайшов і спокійно сказав, звертаючись до нього:

— А ти, товариш Очеретний, турбуєшся, чи не доведеться зимувати тобі в бараках, і якщо це буде так, то провина в цьому і твоя, бо якби було у вас більша чуйність і пильність, то не сталось би тих проривів, не довелось б припиняти будівництва житлових приміщень. Ви, товариші, зятяйте собі одне: цукрокомбінат мусить бути закінчений цього року. Сюди до вас прийшла сіра непереварена сезонна маса, відходники з колгоспів та одноосібники. Ви мусите вигартувати з них справжніх пролетарів. Таке ваше завдання.

— Матеріали, з якими я ознайомився, дають мені нове уявлення про стан будівництва. Skorиставшись з них, я матиму змогу поінформувати обласний партійний комітет про стан вашого будівництва. У нас зараз три завдання: перше — цілком усвідомити припущення вами помилки і виправити їх, друге — включити всю масу робітників у свідоме провадження будівництва і третє — перейти в наступ, рішучий наступ, викриваючи з корінням класового ворога, винищуючи його дощенту; виконавши

ці завдання ви матимете безперечний успіх. На цьому будемо кінчати. А завтра знову в наступ!

Недокучний сів. Після його виступу дебати були б зайві. На цьому засіданні на секретаря партколективу обрали Вакулова.

Розділ одинадцятий

Ешелон з хлібом прибув через два дні після засідання бюро.

Авер'ян знову метушився заклопотаний і скаржився кожному зустрічному: — То ні крихти хліба, то мільйон! Де я буду тримати цей хліб? Де, питаю я вас? — І, не очікуючи на відповідь, біг далі, спотикаючись і обливаючись потом.

Грабарі працювали дружно. Атмосфера загальної напруги ніби розрядилася. Вакулов неодноразово з'являвся до грабарів, ближче зазнайомився з ними, а вечорами заходив до їхнього бараку. Вони радо приймали секретаря партколективу. Їхні розмови затягувалися далеко за північ і що частіше заходив до бараку новий секретар партійного колективу, то більше втрачав надію на будьякий успіх Охрименко. Тим паче, що бригадирства його позбавили і він працював звичайним собі грабарем. Щоправда, коли поглянути на Охрименка, то зовні поводив він себе витримано і спокійно. Та було це тільки зовні, і неспокошеному окові здавалось би, що все тут гаразд і турбуватися немає чого. Та не так думали Голуб і Вакулов. Обидва з величезною увагою стежили за кожною подією, зважували кожний крок і турботливо придивлялися до кожного будівника.

Панував спокій, але в цьому спокої відчував Вакулов щось штучне.

Настали похмурі дні. У флігелі закордонної експертизи тривала непорушна тиша. У тісному коридорчику в глибокому кріслі, яке не знати звідки потрапило сюди, майже протягом цілої доби сидів сивобородий Шульга, вартуючи спокій чужоземних інженерів.

Коли Мертонг проходив коридором, прямуючи у свою кімнату, його зір завжди зупинявся на старому. У нього викликала подив довга сива борода.

Вона сягала майже до колін. Не один Мертонг дивувався з неї.

Борода в житті старого Шульги стала за лотерейний квиток, на який виграють право на щастя. Він був твердо переконаний у цьому і всіляко пестив свою сиву, довгу бороду. У малих, гоструватих на погляд, очах що вже давно втратили блиск, завжди блукав неспокій. І цей неспокій був виявом того, що у Шульги народилися деякі вагання і зневір'я у виграшну силу своєї бороди.

На початку свого розквіту (тоді ще Шульга працював „человеком“ у ресторані „Олімп“) борода принесла йому нежданне щастя. У місті тоді відбувався великий ярмарок, ресторани кипів людським гомоном, проливалися ріки горілки, вина, поїдали десятки угодованих биків і свиней. Це гуляли київські, харківські, новгородські купці.

Один, напевно найбагатший з них, звернув увагу на Шульгу. Сп'янілому до краю купцеві сподобалася його борода, що тоді була чорна, як смола, і блищала, як добре наваксований чобіт купця. Йому на думку спала химерна витівка. Відпихнувши від себе голу жінку, що сиділа на його колінах, він випростався за столом, розтрощив графин з горілкою і цим примусив гуляк на хвилинку замовкнути. На початку Шульга не розумів, що п'яні жарту купця стосуються його.

Сп'янілий купець тряс перед його носом великою пачкою кредиток, перев'язаних жовтою стрічкою, і якусь мить Шульга бачив її одну, жовту стрічку, що наближалася, чи то тікала від нього, як майбутнє щастя. У залі запанувала зловісна тиша. Надривно сопіли п'яні купці і повії, офіціанти кидали заздрісні погляди на Шульгу і, власне, не так на нього, як на куцу купецьку руку, що цупкими пальцями, стискала тугу пачку кредиток. Шульга стулив повіки. Купець вимагав неможливого. Схриплим голосом він вигукував надбавку і Шульга почув, як він дістав із кишені ще пачку кредиток, ударивши нею по столу. Навіть з міцно стуленими повіками бачив він тугі пачки грошей, тісно перев'язані жовтими стрічками.

І Шульга погодився.

Доки реготалися купці, готуючи глум, він сховав за пазуху тугі пачки кредиток, їх було шість, якийсь купець розщедрившись, підкинув ще дві. Принесли великий мідний таз. Купці підходили до нього по черзі і мочилися. Божевільно верещали розбещені жінки і дзвінко билася сеча, розкидаючи полум'яні бризки на криси мідного тазу. Потім Шульга, закусивши до болю губи, став на коліна перед тазом і, сплющивши очі, з розмаху вмочив у таз чорну пишну бороду. Купець дістав годинника і поклав на стіл. За умовою Шульга мав простояти так десять хвилин. Купцеві здалося, що той недостатньо обмочив бороду і він щоразу тикав його у патилицю рукою. В ніс бив важкий випар людського покидьку, м'які клубки підступали до горла, в очах пролітали зелені іскри, а стрілки годинника посувалися до неможливого повороту, і Шульга сховався нетерплячкою і чеканням...

Уночі вдома він довго мив і мив свою бороду, але волосся відгонило аміачним запахом; тоді він дістав ножиці і тремтячими руками стриг пасма збурилої бороди. Насвітанку він ще раз перелічив гроші, було сім тисяч... Шульга зібрав свої нескладні пожитки і залишив місто. Так розбагатів Шульга.

Минали роки. Виросла пишна борода, що з часом почала сивіти. У далекому південному місті оселився Шульга і почав будувати своє життя з власним будинком, крамницею і всім іншим, про що так довго мріяв. Та життя для нього справді сходило на лотерею. На цей раз лотерейний квиток не те, щоб виграв, а навіть був позбавлений участі у грі. Сталися зміни, і після крутого піднесення завітала скрута. У наслідок її, після довгих блукань, Шульга опинився тут, у старовинному кріслі, що стояло в коридорі будинку закордонної експертизи і сивобородий Шульга виконував обов'язки вартового.

Колесо життя крутилося загадково. Зустрілися несподівані знайомі. Після однієї нічної розмови з Дудуладом, почав вірити Шульга у якийсь поворот,

а Дудулада він знав давно. Знайомство їхнє зав'язалося ще в ті часи, коли в руках Шульги були величезні плантації буряку і буряк здавав він Дудуладові, який працював управителем на цукроварні. Зустрівшись з Дудуладом і порозмовлявши з ним, почав Шульга вірити у якісь зміни. Може тому по довгу сидів він непорушно у кріслі, перебираючи старечими пальцями сиву бороду, немов у пам'яті своїй перебирав спогади. На цей раз ставків в грі, ясна річ, була не на бороду. Але борода була символом. Перебираючи довгі, сиві пасма волосся, можнов було тікати думками в минуле. На цей раз із задуми його вивели сердиті годинники за стіною. Старий напружив увагу, приклав долоню руркою до вуха, силкуючись вловити те, що говорилося за стіною. Але інженери розмовляли своєю мовою і старий безнадійно махнув рукою.

Раптом двері розкрилися зі свистом і на порозі з'явився розчервонілий Мертонг. Не оглядаючись, він переступив поріг і пішов до себе. Шульга прирік до крісла, спостерігаючи обох розгніваних інженерів. Локк покликав його пальцем. Він, боязко озирнувшись на двері Мертонга, підійшов до нього. Локк закликав його до кімнати, зачепив за ним двері і пошепки сказав: — Сьогодні на восьму годину вечора поклич Дудулада. Іди.

Шульга вклонився і вийшов із кімнати. За кріслом дістав сучкуватого ципка і почував на будівництво шукати виконроба.

Ще довго не міг знайти бажаного спокою Мертонг. За стіною рівномірними кроками з кутка в кут ходив Локк, насистуючи якусь грайливу мелодію, очевидно маючи намір показати йому, що сварка, яка щойно сталася між ними, особливого значення не має. Потім Локк завів патефон і крізь тонкі стіни у вуха ліз липкий мотив заграничного фокстроту. Мертонг лежав на ліжкові навзніч і силкувався знайти спокій.

На будівництві панувала тиша. Сьогодні робітники відпочивали. Зачахкала електростанція, що містилася недалеко

від будинку експертизи, поміж ним і конторою будівництва. Аритмічно і зло, наперекір їй, калаталося Мертонгове серце.

„Нехай Локк робить, що хоче,—думав він,—яке зрештою моє діло до нього? Адже начальник експертизи він. Його дії мають обходити мене. Я не несу відповідальності за них“.—Але думки ці були лише ліками заспокоєння і Мертонг відчував тимчасову тривалість їх. За тиждень мала відбутися технічна нарада на будівництві. На нараді мав бути присутній відомий хімік-професор Ногін. Це ім'я було добре знайоме Мертонгові ще закордоном. На книжковій полиці в його кабінеті у Бостоні стояли томи наукових праць цього видатного радянського вченого.

Локк мусів на нараді зробити докладну доповідь про проект закордонної експертизи, під доглядом якої провадилося будівництво. І порядком підготовки до наради виникли розходження між Локком і Мертонгом. З кожним кроком Локка стверджувалися догадки Мертонга. Ночами він сидів над планами будівництва окремих найважливіших дільниць, і сьогодні довів до відома Локка свої сумніви з приводу цілковитої вірності деяких деталей. У наслідок сталася сварка. Вони наговорили один одному чимало прикрих компліментів і розійшлися, не помирившись.

Після того, як Мертонг вийшов з кімнати Локка, йому відразу ж спало на думку піти до Голуба і сказати про свої міркування. Але зразу ж він рішуче відкинув такий варіант розв'язання спірного питання, подумавши, що подібний вчинок міг би носити характер якогось доносу, а, подруге, питання експертизи зовсім не торкалося Голуба. Елементарна чесність, на думку Мертонга, вимагала не розголошувати того, що робиться в стінах експертизи, і Мертонг вирішив зачекати. Потрібно було ще раз добре перевірити правильність своїх спостережень, а по тому діяти. Мав він на меті обов'язково виступити на нараді.

Трест і вищі господарські організації та дослідний інститут надавали

майбутній нараді виключної ваги. На столі у Мертонга лежали вирізки з багатьох газет з повідомленнями та інформаціями про хід підготовчої роботи до наради. На нараді мало стояти питання про проблему бурякосусіння та консервації бурякового соку, що вперше на широкому виробничому до-свіді мав перетворити в життя новий цукрокомбінат. І щоб тісніше пов'язати цю наукову проблему з практикою, було вирішено провести нараду на будівництві. На початку таке вирішення Локк сприйняв незадоволено.

— Заберуть у нас багато часу,—казав він Голубові.

Коли ж інженер дістав спішного листа, то того ж дня змінив думку і розпочав енергійно готувати свою доповідь.

Лежати Мертонгові набридло, він підвівся, одягнув піджак і вирішив піти до Серебрякова. Час-від-часу, вечорами, у головного інженера збиралися, пили чай, поїдали смачні страви, витвори господарки дому, і розмовляли про дрібниці. У це товариство Мертонг потрапив випадково. Після якогось виробничого засідання Серебряков запросив до себе його і Локка. Локк відмовився, посилаючись на перевтому, а Мертонг пішов. Відтоді став він частим гостем Серебрякових. Траплялося, що іноді він зустрічав там і Голуба. Після пожежі Голуб особливо уважно поставився до Мертонга. Та все ж у своїх стосунках вони були не зовсім одверті, ніби якась перетинка заважала їм цілковито дружно ставитися один до одного. Існувало щось таке, що заважало обом скинути з себе плівку офіційної чемності і доторкнутися думками, так, як торкаються долонями при потискові рук.

Вже виходячи з будинку, зустрів Мертонг вартового Шульгу і виконроба Дудулада. Вони поступилися, даючи йому дорогу. На уклін виконроба Мертонг відповів легким кивком голови і відвів очі в сірувату даль вмираючого дня.

Вечір був на диво хороший. Ще зранку моросив дощ, а тепер було затишно і невітряно. Інженерові закортіло проїхатись у степ. Він попростував до гаражу. У гаражі стояла лише одна Го-

лубова машина. Шофер порадив йому подзвонити до Голуба. На дзвінок відповів зразу не Голуб, а приймний жіночий голос. Потім Голуб узяв рурку. Мертонг попросив дозволу взяти на 2-3 години його „Фіат“.

— Прошу! Дуже прошу! З великою охотою і взагалі...—на хвилинку він замовчав, очевидно хтось відволікав його увагу, і потім скwapно додав,— і взагалі, товариш, пробачте, пане Мертонг, коли завгодно можете користатися моєю машиною.—Мертонг подякував і повісив рурку. Поки шофер лаштував авто, інженер загадково посміхався.

— Товариш Мертонг,—сказав він сам до себе, і слово „товариш“, приставлене до його прізвища, видалося йому напрочуд дивним.

За кілька хвилин він зручно вмотився в машині і повів її. Мертонг виїхав на дорогу і зразу ж дав другу швидкість.

Темніло. Темрява, пронизана саявом сліпучих фар, розкололася навпіл і ламаний шлях податливо ліг під колеса. Шаруділи камінці, із калюж рвалися бризки води. За кілька хвилин авто опинилося за будівництвом. Десять позаду лишилися криві лінії вогнів і скрипле гавкання собак. Назустріч летіли телеграфні стовпи і терпке на смак повітря забивалося у ніздрі. Авто мчало з казковою швидкістю, пронизуючи кулею завмерлий степ. Відчуваючи пальцями еластичний обвід стерня, увімкнувшись увесь в нестримний рух, Мертонг полегшено зідхнув. І тоді, як нитки від клубка, потягнувся ланцюг гострих і неспокійних думок.

...телеграфними стовпами, обабіч дороги життя, пролітали роки його існування. Напоєні пристрастними прагненнями перемоги і щоденних турбот, вони нагадували вантажні авта, завантажені щерть. Інженер Мертонг намагався в цих роках знайти вільну творчу думку. Дарма. Її не було на всьому складному шляху. Вона з'являлася завжди, як умова виходу зі скрути, і вела його на ланцюгу своєї неминучості. І це творчою думкою, вільною і незапроданою, назвати він не міг. Останній його ви-

нахід так і не з'явився в світі. Куплений за тисячі доларів сером Джемсом Ребеком, він лишився власністю того і водночас його ж таємницею міс досить довгий час, якщо не назавжди. Не розумів Мертонг, навіщо скупови цей капіталіст винаходи, коли не речі лізує їх. А втім нерозуміння було ти часове. Все пояснювало коротке слово, що як буря пронеслося над старим новим світом. І саме слово це видалося Мертонгові занадто жорстким і ненеблаганним.

— Криза,—прошепотів він і дав третю швидкість машині.

Дорога пішла на гору. На гору пішли і Мертонгові думки. З минулого вкресли вони на недавнє, з недавності на сучасне. Тут, серед безкрайого степу, на самоті, йому вільно думалось. Самотність цілком можливо була його пристрастю. З давніх-давен шукав її і вона так само полюбила його. Вона так міцно полюбила його, що коду Мертонг навіть сам хотів позбавити її товариства, самотність знаходива його і цупко тримала в своїх обіймах.

...І спогад починався просто. Заспокоєний мухами портрет президента приголів'ї, шербата тарілка на столі і з тарілки засохлий хліб, зжовкні старі руки батька і зморщене обличчя матері. І вони удвох, він і брат Генрі. Спогад цей приходив на самоті і пробував зидити стати тією точкою опори, яку тра пристрастно шукав, як мандрівник в до-стелі оазиса, Мертонг.

Прожито життя, що складає вже довгий відрізок часу. Перейдено кріпкий і прості шляхи, а мети не знайдено, ст знайдено такої мети, яка б вела і очі-ночасно приваблювала. Такої мети, з ради якої варто було б працювати. Ц сам не знаючи добре, з якої це причини, почав Мертонг мимохіть спострігати, що тут, серед пустелі, де лю- яких дехто зве на його батьківщини диваками, споруджували велетенські. Подібного роду думки прийшли до нього майже що не вперше. Він згадав брата і згадка про брата стала на часині громовідводом. Блискавки думок вод спадом впали на нього і на кілька хви-лин розрядили напругу.

— „Хороший і смішний Генрі, мрійник—подумав Мертонг.— Той Генрі, що ні разу за все життя не залишав великого міста, умудрився написати кілька романів, які дали йому славу, про далекі, ніколи не бачені краї. І можливо тому, що він ніколи не бачив їх, Генрі вклав у них нестримний польот своєї багатой думки і оздобив їх чудернацькими візерунками ліричних образів. Що тепер з ним?“—І Мертонгові раптом закортіло неодмінно побачити брата.

Він пильно вдивлявся поперед себе, ніби його пройняла віра в те, що десь недалеко, біля придорожного стовпа, зустріне він брата. Вдалині вогняними краплинами розсипалися ліхтарі. Назустріч насувалося місто. Він круто звернув на повороті і помчав назад збен-тежений.

— „Сюди б попасти йому. Це було б дуже добре. Дуже добре“, — подумав Мертонг, а далі вже не було ніяких думок.

Під колесами шарудів пісок, гойдало на горбах і вітер, що здійнявся десь зі сходу, вдарив у спину з несамо-витою силою. Вітер ніби зрадив, що знайшов з ким змагатися, і погнався поруч з автом.

Укритий пилюгою і болотом, „фіат“ примчав на будівництво насвітанку. Ранок займався у кривавих бликах сонця. В ході цього хисткого осіннього ранку вчувалися Мертонгові кроки ще досі незанихтливих і прагнень. Розпалені від вітру і безсоння повіки здавали гарячі очі, в яких завулканила прозорливість. Він здав заспаному і стурбованому шоферові машину і, не чекаючи гудків, пішов на будівництво.

Розділ дванадцятий

Несподіване втручання Мертонга в справи, що Локк вважав своїми особистими, було тією випадковістю, яка не-проханим гостем завітає і роздмухає одним подувом вітру, як карткові спорудження, давно обмірковані задуми.

Локк досить ввічливо, та проте цілком недвозначно, натякнув Мертонгові на те, що до його обов'язків інженера закордонної експертизи насамперед на-

лежить тільки консультація,—насамперед, і більше нічого.

— Звичайно, містер,—рівним голо-сом відповів Мертонг,—мова очевидно йде про чесну консультацію?!

— Ви цілком справедливі у своїх зауваженнях. Але чесність американсько-го інженера, на мою думку, не зобов'язує його ставати рятівником, чи то пак пожежником, коли трапляються нещасні випадки.—Мертонг промовчав. Красно-мовний натяк був байдужий йому. Вони сиділи візаві, за кремезними писемними столами в спільному кабінеті і вели вимушено ввічливу розмову. Локк за-палив. Від люльки, схожої на човник, піднявся до стелі синюватий дим. Він двічі обертався навколо чистенького абажура і танув, зникаючи у розкритій квартирі. Локк думав. М'язисті пальці з ретельно підстриженими нігтями ви-являли неспокій. Вони скручували і розкручували якісь ділові папірці. Три-вала мовчанка. Мертог відсунув від себе теку з листами, підвівся і сту-пив до вікна.

Можливо, коли б він побачив погляд Локка, яким той провів його спину, був би він трохи спантеличений. Раптово Локк відчув якусь кволість у плечах. Вона з'явилася не знати звідкіля і можливо народилася, як наслідок побоювання поразки, а можливо, як приступ тієї непотрібної старості, яку неохоче чекав Локк.

— Містер Мертонг, я хотів би ще сказати вам,—промовів він, пильно за-глиблюючись очима в Мертонгову спи-ну,—я хотів би сказати,—підкреслив Локк,—що на технічній нараді наші ви-ступи мусять бути цілком тотожні. Для цього я бажаю заздалегідь ознайоми-тися...

— Ознайомитися з тезами мого ви-ступу,—містер Мертонг рвучко відвер-тається від вікна і прямує до Локка.

— Так!

— Це недовір'я, чи це ваш обов'язок як голови експертизи?

— У нас не мусить бути розхо-дження,—ухиляється Локк.

— Я можу тоді не виступати. У ваші обов'язки, містер Локк, згідно з інструкцією сера Ребека, такі пункти не

входять. На нараді я не виступатиму, До побачення, містер Локк,—Мертонг спокійно виходить з кабінету і коли рівні, тверді кроки затихають десь біля виходу, Локк чистою руською вимовою перекошеними вустами видавлює:

— Сволота!

— Чорт з ним,—думає Локк,—нехай краще мовчить. Він дістає з кишені лист, що привезла йому лікарка, уважно перечитує його і розриває на дрібні шматки. Кидає їх у попільничку і підпалює сірником. Хтось тричі стукає в двері. Прикриваючи долонею попільницю, Локк голосно каже:

— Прошу!—До кабінету входить Дудулад. Він дивиться на стіл Локка і, вишкірюючи гнилі зуби, посміхається. Суворо звівши на нереніссі брови, Локк запитливо дивиться на виконроба.

— Я до вас від Серебрякова,—говорить той, знімаючи з голови шкіряний картуз,—єсть діло. Починаємо заливати бетоном перші плацдарми. Потрібен кут спуску.—Трохи неприродно, де-не-де ламаючи правильну вимову слів, Локк запитує виконроба:

— Це все? Більше ви нічого не хотіли від мене?

— Все!

— Гаразд. За півгодини буду сам на дільниці—говорить Локк, позираючи на годинник,—за півгодини,—каже він удруге, підкреслюючи цим, що розмову закінчено. Дудулад виходить. На дверях він здибується з Герасименком. Тримавши під пахвою сувої креслярських рисунків, інженер поспішає до кабінету Локка. Кілька хвилин Дудулад ще стоїть у коридорі, вслухаючись в однотонне цокотіння друкарських машинок і гамір різноманітних голосів службовців.

На дільниці № 2 готувалися до бетонування. Прийшов Голуб. Це була перша кладка бетону і тому вона набирала урочистого характеру. Вакулов стояв замислений, не слухаючи зауважень Зіміна, які висловлював той з приводу статті Вакулова у багатотиражці. Заважаючи працювати, метушився серед бетонярів Андрій Литвин, секретар редакції, і в руках його поблискував фотоапарат, єдине цінне пересувне гос-

подарство редакції „Будівника“. Віт прицілявся апаратом в бетонярів, але не гаразд опанувавши техніку фотографування, псував платівки одну по одній.

— Годі, Андрюша! Обійдемося якимсь —припинив Вакулов Литвинову запалювальність. Плацдарми поміж котлованами крили гудроном. По гудрону проходилися Серебряков і виконроби, пильно придивляючись, чи немає вибоїн. У мішалках шкварчала і розповсюджувала задушливі терпкі випари смолистої маси. Дільниця була доведена до висоти 65 метрів вздовж і на 420 завширшки. Василь з теслярської бригади чухав потилицю і, штовхаючись в бік сусіда, говорив:

— Плошадочка саме під футбол. Ід самий раз!—По боках площадки, немощі, пролягли котловани, з них виростали колони бетонних склепін, вони розділяли територію на чотири частини. Незламною огорожею з чотирьох боків обступали дільницю № 2. Голуб узяв із рук Серебрякова зведення про ці роботи і перегортав їх. Прийшов Мертонг. Він знайшов серед робітників Голуба і підійшов до нього. Вони тепло привіталися і Голуб, роздільно вимовляючи кожне слово, сказав інженерові:

— Сьогодні у нас урочистий день. Мертонг посміхнувся і на знак згоди кивнув головою. Стояла тепла година. Простовісно над головами людей висіло сонце і різнобарвні спецовки тріпали в розмай-вітер. За півгодини прийшов Локк. Ще здалека помітив він білі дільниці гурт людей. А коли підійшов, зовсім близько, загадково посміхнувся. У цій посмішці можна було прочитати задоволення з самого себе. Мовляв, усе готово, все гаразд, можна розпочинати, але все ж, не зважаючи на це, роботи не розпочнуть. Усі чекають на появу начальника експертизи. Навіть начальник будівництва і головний інженер нетерпляче чекають на нього. Це видно хоча б із того, як блиснули їхні погляди при його появі. І хто зна, чи не навмисне сидів Локк у своєму кабінеті ці півгодини? Чи не мав він саме на меті понервувати будівників?! Локк привітався з інженерами, дістав з бокової кишені комбінезону рулетку, відімкнув блискучий замок і легко трусонув. З квадратної щілини в'юнестом

Він тремтячою смужкою поплазувала додолу сталева стьожка. Дудулад підхопив її за напівкругле кільце і короткими кроками пішов уперед. Він дійшов до кінця дільниці і, доки він ішов, йому услід дивилися робітники, зосереджуючи всю увагу на непомірно широкому тулубі виконроба і коротких ногах. Дудулад зупинився. Локк махнув рукою, тоді виконроб вколов у землю дротяну шпичку і начепив на неї кільце рулетки. На другому кінці присів навколяшки Локк і, натягуючи сталеву стьожку, роздивлявся на ній поділки. Потім він знову махнув рукою Дудуладові, той зняв з шпички кільце рулетки і пішов далі, а Локк ступав услід за рулеткою широкими рівномірними кроками. Так вони пройшли вздовж дільниці кілька разів. За ними слідували десятки цікавих поглядів. Герасименко захоплено прошепотів на вухо практикантові-студенту, що днями приїхав на будівництво:

— Сам перевіряє, не вірить, бачиш? Молодець!

— Сім раз відміряй, а раз відріж, — відповів практикант, червоніючи, що сказав застарілий дотеп, проте кращого сказати він не міг.

Напружено і уривчасто тарахкотіли трактори. У застиглій тиші урочистим видавалося чакання моторів і шкварчання рідкої маси у мішалках. Локк закінчив вимірювання. Він стояв у стороні, занотовуючи щось до блокноту, потім підійшов до Серебрякова.

— Будемо починати, — сказав він головному інженерові, — перший раз пройдемо всю дільницю, другий тільки до половини. — Серебряков торкнув пальцями сиві вуса і погодився. Мертонг здалека спостерігав Локка. Той допавив люльку, вибив попіл, сховав її і кивнув легко рукою трактористам. Передній трактор скреготнув, забуксував і, підкидаючи над колесами щебінь, виповз на дільницю. Мертонг узяв за лікоть Герасименка і пішов з ним до контори. Трактори ішли поруч, тягнучи на буксирі бетономішалки. З широких отворів мішалок плазувала на гудрон смолиста маса і лягала долі ніздрюватими масними пластами. Поволі почали розхо-

дитися до своїх дільниць робітники. Пішов Голуб і Вакулов, за ними поплентався Зімін, переконуючи в чомусь секретаря комсомольського осередку Очеретного. На дільниці лишилися Серебряков і Локк. Вони стояли поруч і задумливо дивилися на трактори.

З вікон лікарні бачила Надія Петровна, як пройшли покарлюченою доріжкою Голуб і Вакулов, прямуючи мабуть, до житлових бараків. Вона на хвилинку припинила писати і обвела запитливим поглядом ретельно прибрану кімнату — свою приймальню.

Минуло небагато часу з того пам'ятного для неї вечора, коли приїхала вона на новобудову. За ці дні встигла надати пристойного вигляду приміщенню, яке відвели для лікарні, і лікарка Боженко з двома лікпомами та сестрою взяли енергійно за роботу. Майже щоранку до лікарні приходив Зімін, сідав на табуретці перед лікаркою і запитував:

— Влаштувалися? — І не очікуючи на відповідь, заговорив далі: — це добре. Далі краще буде. — Додавши ще кілька слів, що варто було б прочитати кілька лекцій про гігієну робітникам, він зникав не знати куди, так само, як і не знати звідкіля з'являвся тут. А нова лікарка тим часом помалу при звичаїлася до роботи. Приписувала ліки, робила перев'язки, читала лекції, приймала хворих. Так минали дні. Інколи вона їздила до міста. Діставала там потрібні ліки, привозила популярну медичну літературу і, здавалося, поринула з головою в свою роботу.

Тільки пізніми вечорами бачили декотрі, як ішла вона до невеличкого бараку, де жив начбуд. Пустотливі язики вигадували плітку за пліткою і про них звичайно знала Надія Петровна.

На другий день після свого приїзду вона зустрілася з Герасименком. Побачилися вони у їдальні. Герасименко сидів і обідав, коли в розкриті двері ступила жінка, а за нею Голуб. Рука з ложкою спинилася на півдорозі. Тоненьким струмком стікав з перехиленої ложки на стіл борщ. Це була Надія. Несподівана поява так вразила його, що він ладен був кинутися їй назу-

стріч, але його зустрів холодний блиск сірих очей і тонко стиснуті вуста. Голуб підійшов до нього:

— Знайомся, це новий лікар до нас. Герасименко підвівся, незграбно поклавши на стіл ложку, і борщ побіг йому на чоботи, але лікарка холодно промовила, звертаючись більше до Голуба, ніж до нього:

— Ми знайомі. Навіть давні знайомі. Зустрічалися ще в університеті. — Вона холодно потиснула йому руку і сіла поруч з Голубом. Обідали мовчки. Герасименко докінчив обід і вийшов з ідальні, а лікарка, не поспішаючи, дообідувала, міркуючи над тим, як далі повести себе з Герасименком. Про неминучість зустрічі з ним вона, звичайно, знала раніше, але не задумувалася над своїми відношеннями з молодим інженером. Тепер треба було думати. І Надія Петровна вирішила. Після того вони зустрілися ще кілька разів, але зустрічі мали якийсь випадковий характер і всі спроби Герасименкові повести з Надією щирі розмови кінчалися його поразкою.

За роботою, за щоденними турботами забувалося давнє.

... Надія Петровна відірвала свій погляд від плакату, що висів на стіні, і знову зазирнула у вікно. Вона знизала плечима, відчуваючи, як до серця підкочується холодними клубками тривога. І не знаходячи в собі сили побсроти цю тривогу, зімкнула повіки, схиливши голову на руки. До кімнати ступив лікпом, старий „фершал“—п'яниця. Він завжди у кишені під білим лікарським халатом тримав мензурку горілки або розведеного спирту, і коли вартував, гордовито сидів за білим столом, укритим склом. Торкаючи зашкарубленим великим пальцем правий синій як баклажан ніс, говорив підстаркуватий мовчазній сестрі:

— Медицина—це, канешно, попервах, знаніє... і метод. А главное в ньому—йод, хіна і касторка. — Старенька сестра кивала головою і мовчала. Онопрій Кирилович, колишній „фершал“ земської лікарні, любив філософствувати. Не діставши від сестри відповіді, він безнадійно махав рукою.

— Стультус!¹ — Сестра латинськимова звичайно не знала, як і не знала її сам Онопрій Кирилович, окрім цього слова, але вона кивала на знак згоди головою, байдужими очима розглядаючи його.

Тим часом Онопрій Кирилович відкидав полу білосніжного халату, винімав мензурку з кишені і наливав горілку у шклянку. Обличчя його танувало в широкій посмішці, від передчуття насолоди і руки дрібно тремтіли.

— Це для підтримки духу, — ніби виправдуючись, говорив він сестрі, яка головне допомагає ниркам.

Важкі кроки Онопрія Кириловича пробудили від важкої задуми лікарку. Вона запитливо глянула на нього, очуючи, що скаже він.

— Надія Петровна, я нащот перш в'язки, тому, як його... ну, цьому бев тоняреві. Ви казали, що сами робите тимите.

— Добре, ідіть, я зараз прийду. Онопрій Кирилович вийшов, а лікарка підвелася і нахилилася над відкритою шухлядою. Вона дістала звідти дві круглі пачки, одну мить розглядала їх, потім більшу з червоною відміткою поклала до кишені халату, взяла цю коробку з хірургічними інструментами і пішла до операційної. В операційній на столі лежав бетоняр Марченко. Кілька днів тому, піднімаючись по ристованню, він послизнувся і впав, при падінні вивихнув руку і ногою зачепився за цвях, глибоко роздерши її. Марченко лежав, міцно сціпивши зуби на невелику операційну наповнював вакий стогін. Пальці йому вп'ялися в стіл і коли лікарка нахилилася над хворим, з ланцетом у руці, під пальцями жалібно запищала шерата.

Розділ тринадцятий

— А скажи мені, Голуб, чи не здається тобі, що ми у строк не впроваємося з будівництвом? — Вакулов припав і сірника не загасив. Він перекинув його з правої руки у ліву.

¹) Stultus — ідіот

притримуючи наслиненими пальцями зотлілу голівку. Одну хвилину сірник зазмер прямовисно, потім зігнувся на середині і впав. Полум'я торкнулося шкіри і пальці роздалися.

— Гадаєш? — посміхнувся Голуб. — Ну, що ж, погадай.. А мені, друже, нічого не здається. Коли мені тільки буде здаватися, — незадоволені нотки забриніли в голосі начбуда, — тоді, звичайна річ, нічого путнього не вийде.

Вакулов помітив роздратовання начбуда і, не бажаючи вступати в суперечки, промовчав. Примруживши повіки, він пильно глянув Голубові в очі, стрів холодний блиск сірих шматків неба і затагнувся цигаркою.

— У мене є підстави, — промовив він згодом, коли Голуб уже занурився у папери і, здавалося, забув про розпочату розмову.

— А саме? — запитав той, не підводячи голови, і одночасно подумавши — з якого це часу прийшли до Вакулова вагання і що за ідіотські спостереження...

— Насамперед, — сказав Вакулов, — і здавив поміж пальцями цигарку з такою силою, що тютюн вислизнув з неї, — це те, що ти став менше приділяти уваги будівництву. — Він замовк, очікуючи заперечення, але Голуб мовчав. „Починається“, — подумав він, і почав згрібати в одну купу розкидані на столі папери, передчуваючи, що зараз мусить статися серйозна розмова. Щоправда, він мав цілковиту можливість ухилитися від неї. Досить було встати, викликати машину і сказати наполегливому секретареві осередку, що ось, мовляв, він поспішає на огляд залізничної колії і т. п. Але Голуб не встав. Згорнувши папери і накривши їх зверху портфелем, він відкинувся всім корпусом на м'яку спинку крісла і чекав.

— Так от, — почав знову Вакулов, крім цього, що я сказав, є ще ціла низка причин, які тобі добре відомі. Усунення їх цілком залежить від твоєї волі і, якщо ти не хочеш усунути їх, вислухавши мене, то це зробить партосередок. Я хочу тобі ще раз нагадати про повну безвідповідальність з боку технічного персоналу в галузі

керівництва роботами на окремих ділянках, тобі на це вказували не раз. Я хочу сказати ще, — Вакулов захвилювався, налягаючи грудьми на край столу, — що ти недостатньо приглядаєшся до роботи чужоземної експертизи. Вже надто багато довіри мають вони. Ти мусиш пам'ятати, що партійний осередок не вступить в твої справи тоді, коли ти ведеш цілком правильну лінію, але коли ти дієш навпаки, мій обов'язок секретаря сказати тобі про це щиро і одверто і вимагати, щоб ти виправив помилки. — Вакулов замовк, відчуючи, що говорить не те, про що думав. Адже ще вранці, передбачаючи потребу в такій розмові, він уявляв собі, як Голуб, вислухавши такі обвинувачення, накинеться на нього з лайкою і як посипляться обурені протести. Але Голуб слухав спокійно і мовчав. На високому засмаглому чолі начбуда гострим кутком збіглися зморшки, він дивився широко відкритими очима поперед себе, але він нічого не бачив.

Голуб думав. Вакулов присунувся ближче і тихо сказав:

— Миша! — Вакулов відчув, як почала повільно спадати полуда офіційності, — з того часу, що я став займатися тільки справами партосередку, я помічаю багато того, що раніше проходило повз мою увагу. Порівнюючи з тобою, Михайле, я молодий член партії і не мені вчити тебе. Це так. Але коли партійне бюро, коли весь осередок говорить, що ти хибуєш у своїй роботі, то мій обов'язок більшовика сказати тобі про це одверто і рішуче. І я маю право вимагати від тебе відповіді. Ти чуєш? Чого ж ти мовчиш?

Голуб посміхнувся. Посмішка була штучна. І сам відчувши штучність і зайвість посмішки, розсердився на себе. Він хотів сказати інше, але з удаваною байдужістю промовив:

— Помиляєшся!..

— Опір, — подумав секретар, — ясна річ, опір. Але я його зламаю, — і вже вголос сказав:

— Через чотири дні ми поставимо твій звіт на бюрі. — Вакулову кортіло сказати ще далі, але він рвучко підвівся,

обурений з такої поведінки Голуба, і пішов до дверей. Він сподівався, що той зупинить його. Голуб мовчав. Він сидів нерухомо навіть і тоді, коли вийшов Вакулов.

— Здається, Вакулов має рацію, — промовив Голуб згодом. Він із силою натиснув на дзвоник. Тривогою пролунав уривчастий двін в загальній канцелярії. Службовці схрестили очі на короткій дротинці з чорною кулькою на кінці, що в трясовиці билася об блискучий металевий барабан. Потім очі ці помандрували до секретарського столу, а секретар, відчувши на собі десятків зо два поглядів, усвідомив важливу вагу своєї персони і, вдаючи повну байдужість до дзвону, не поспішаючи, підвівся.

— Машину! — крикнув Голуб на секретаря, який відкрив двері кабінету, і крик його долетів до загальної канцелярії. Вперше бачив секретар начбуда у такому стані; не маючи жодних намірів продовжувати з ним розмову, він позадкував у коридор.

— Послухайте — гримнув Голуб, — на завтра, на десятю годину ранку скличте у мене технічну нараду. Оповістіть усіх.

Авто начбуда цього дня гасало з однієї дільниці на іншу. Його тричі зустрічав Вакулов. Завжди лагідний і спокійний Голуб сьогодні метушився і нервував. Він навмисне обминав Вакулова, а одного разу, зустрівшись з ним віч-на-віч, саме в той момент, коли запитав Очеретного, чого це його на протязі одного тижня перекидають уже в третю бригаду, і той відповів, що це робить Вакулов, Голуб спокійним, але підвищеним голосом, безапеляційно сказав:

— Ваше безпосереднє начальство виконроб. Пам'ятайте це.

До обіду він встиг оглянути кожний куточок будівництва і побував на залізниці. Пообідав разом з Герасименком у їдальні, а по обіді заперся у себе в кабінеті і сидів до пізнього вечора нікого не приймаючи. В канцелярії одиноко коротав час секретар, не наслідуючись піти без дозволу начальника. Він нудьгував і на великому аркуші

паперу малював кривобокі серця, а я низував їх стрілками, з яких капотт кров. Двічі вже дзвонила йому каси на їдальні, дорідна вдова, Лідія Філатовиці, сходячи нетерплячкою і жагою, прол секретар відтягнути побачення і збр тою не витримав. Навшпинеках погалав до кабінету Голуба, притулившись вухо до дверей, прислухався. За д Нирима було тихо. Почвалав назад. Шаки коруч заховав до столу папери і бив біг з контори.

Голуб кинув писати. Пробіг очави по списаних листках, зібгав їх і жбитив у кошик. Усе було не те і рдн було не так. Крізь сплетіння дубо приходило чуже і непотрібне, але пвил надне почуття. Воно формувало короск фразу, яка мала правити за відпово усім закидам Вакулова. Та фразу иувимовити не вистачало сили. Сказавши її, треба було втратити багача. Він сказав її про себе і тієї ж хвили ї відчув як щось липке і противне їд гортало його тіло.

Подібні слова Голуб колись уже чїх вимовляли чужі люди, а трапляло ї що цю саму фразу говорили і ті люде з якими разом боровся Голуб і які ар певному життєвому етапі втрачали тїм лоту до роботи, вони зраджували ал боті, зрештою, отямившись, верталиї до неї. Голуб не прагнув цього. І словас які він хотів вимовити, які мали прим вити за відповідь, слова: „Я теж лалдина“ — набрали для нього неприпиримімої ваги. Він відкинув цю фразу ре шуче і назавжди, так само, як відкб дають недопалок цигарки. Але обз рення не покидало його.

„Невже Вакулов має право закида ор таке? Щоправда, за останні п'ятиден ривін брав малу участь у нарадах та заог даннях. Але ніде не писано, що віл має бувати всюди. На будівництві Е все гаразд. Певна річ, є й таке. Апл чому ж уся провина тільки на ньомип. Адже три місяці тому навколо був нул лий степ, а нині в плетінні риштовану підводиться велетенський цукрозавод. Та що пропонували різні комісії споруд жувати дев'ять місяців, всі підготовар роботи виконано під його керівництв від за три місяці. Цього Вакулов не помічот

А яке його діло до мого особистого життя? Голуб ударив долонею по столу, в напруженій тиші забриніли чорнильниці. Ні! Рішуче треба примусити Вакулова забрати свої слова назад. Це образа. — Перед Голубом довгими шерегами пройшли дні і роки і вітер мужності та тривоги війнував йому в лице.

Ніхто не мав права, на його думку, закидати йому щось навіть подібне до обвинувачень Вакулова.

„А може справді, — промайнула блискавична думка у Голуба, — може зважити на сказане в цьому кабінеті сьогодні вранці? Може в зниженні темпів роботи моя вина?..“ Голуб на одну хвилину сконцентрував пам'ять навколо яскравих моментів поразок і невдач, що трапилися за цей час на будівництві. Він клав на вагу перемог і поразок свою особу. Він перевіряв свою участь і своє слово. Чи були випадки, де поразка ставалася в наслідок його відсутності на цій ділянці, як керівника? Здається..

— Здається, — злісно промовив він у голос, — навіть не здається, а так. Де був він, коли залізницею пішли грабарі? Де був він, коли дрібні чвари поміж технічним персоналом гальмували по суті роботу? Чи багато думає він про виховання і роботу з сезонною масою? Приходили сумніви і бентежними думками запалювали свідомість. Раптова напруга наснажувала кожну пригадувану дрібницю, особливо підкресленим змістом. Це роздвоювало Голуба, це було вже занадто, і він вибіг із кабінету. У напруженій тиші довжелезного, напівтемного коридору контори уривчасті кроки Голуба пролунали тривожною ходою і розбудили вартового Гуту, що задрімав був на стільці біля виходу.

Вечірня прохолода заспокоїливо виплинула на Голуба. Він полегшено випростав руки в кишенях, що до того були зігнані в кулаки, і пальці наткнулися на шорсткуватий папір. Це була телеграма з тресту. Голуб пригадав її зміст. Трест повідомляв, що технічну нараду переносять на декаду раніше від визначеного терміну і просив підготуватися на будівництві. Вже повер-

таючи до свого бараку, помітив Голуб світло у своїй кімнаті. Він наблизився до вікна і, зазираючи поверх пожелтої газети, якою було затулено вікно, вгледів біля писемного столу Надію Петровну. Вона розглядала якісь папери на столі і щось занотовувала до блокноту. Хвилясте пасмо білявого волосся перерізало чоло і кидало тінь на обличчя. Голуб полегшено посміхнувся і від йшов від вікна. Відкриваючи двері, він побачив Надію Петровну уже на канапі. Вона сиділа в куточку, підібравши під себе ноги. Під тугу натягнутою спідницею рельєфно вимальовувалися лінії ніг. На колінах лежала розкрита книжка. Голуб опутився на стілець біля столу. На бюварі лежав олівець Надії. Саме її, бо такого у Голуба ніколи не було. Він помацав пальцями холодну срібну оправу, роздивився нанесені павутинням інкрустації і протягнув його лікарці.

— Здається, це ваш? Книжка сповзла з колін і впала на долівку. Надія Петровна нахилилася, підняла книжку і підвела розчервоніле обличчя на Голуба. Той посміхнувся і кинув на канапу олівець. Надія не взяла його.

— Ви, я бачу, втомлені і не в настрої, — сказала знервовано вона.

— Недоречне запитання, — скорботно зауважив Голуб, — ви ж бачите, що це так!

Надія знизала плечима.

— Нерви у вас, товаришу начбуд, — сказала нарочито підкреслено, роблячи натиск на першому і останньому слові.

— Ви маєте рацію, — відповів Голуб і, ніби поспішаючи відмовитися від щойно сказаного, додав: — але не зовсім.

— Я піду, вам треба відпочити, — сказала Надія, намірюючись підвестися. Голуб глянув на неї якось особливо пильно і не відповів. Вона встала з канапи і ступила до вікна, притиснувшись чолом до холодного скла. Поглядом, що бризжав теплинню, зміряв Голуб її струнку постать і тихо сказав:

— Надя! — Повні плечі легко здригнули.

— Ти гніваєшся? — Вона повернулася рвучко до нього обличчям і твердо сказала:

— Так, я гніваюсь. Мабуть, знову тобі сьогодні закидали, що засідання проміняв на мене. Це, правда, трафаретно, але дуже доречно. Пам'ятай, я не прошу особливого ставлення до себе, але вимагаю, щоб дані мені обіцянки виконувалися.

— Верзеш дурниці.

— Ну, звичайно, я не така розумна, як ви.

— Але зрозумій, що справа загальна і важлива і я їй мушу насамперед віддавати увесь свій час.

— Кохайтесь з вашою справою...— вона ще щось хотіла сказати, але промовчала, відчувши в собі раптову пустку і різку холодність. Вона підійшла до Голуба і, поклавши йому на плечі свої теплі руки, вимовила:

— Пробач мені... я дурна.— Йому кортіло сказати:— вередлива, але він стримав себе і, посміхаючись, вимовив:

— Це не зовсім справедливо.

— Значить, частково?— сердитими нотками забринів Надіїн голос.

— От і знову, бач, яка ти. Адже сама себе так назвала,— заспокоїв її Голуб, лагідно посміхаючись. Йому самому було дивно з себе. Рівно годину тому він борсався, знесилений думками в затхлині якогось нестримного хвилювання, думав і передумував, шукав якихось хиб і був до краю знервований, а тепер ніби все це забуто. Надія поклати йому голову на плече.

Волосся залоскотало щоку.

... за вікном лежав упокорений вітер і напружена мовчазність ночі тулилася до шибок.

Вакулов вийшов з бараку. Вдихаючи чисте повітря, він пригладив рукою розкуйовджену голову і вдивився у темряву. У бараків, що навпроти, світилося вікно начбуда.

— А все ж я з ним не договорився,— подумав Вакулов.

— Все ж таки не так треба було. Піду до нього зараз. Отак, просто, по душам і поговоримо. Скажу йому про все одверто і ми порозуміємося.— І Вакулов перейшов дорогу, прямуючи до Голуба. Мимохіть, проходячи повз вікно, він зазирнув у кімнату. Якусь мить пильно дивився він туди, а потім,

відступаючи спиною назад, розгукано хитав головою. Коли вже дійшов до свого бараку, знову глянув на Голубове вікно. В цю саму мить світло там погасло.

Намагаючись не шуміти, повернувшись до себе. Дружина, перевтомлена денною працею, спокійно дихала, збувшись у глибокому сні. Обережні ліг біля неї на ліжкові, намагаючись заснути.

Цієї ночі до Вакулова довго не приходив сон. Сон прийшов десь під ранок. Важкий, як забуття, він затьмарив свідомість і опанував тіло.

Надворі замжичило, над лататими дахами гойднувся вітер, кволий і непереможний.

Розділ чотирнадцятий

... видалося, що поїзд спинився серед степу.

Тільки, коли назустріч з темряви випливали квадрати освітлених вікон неясні обриси похмурого будинку, Людина зрозуміла, що це станція. Легко скочила на перон і, обминаючи залізничника з зеленим ліхтарем, поспішувала прямо на освітлені вікна. Спиною чухнув паротяг, вихаркнувши на землю клуби пари, басисто загудів і знову рушив.

Людина на одну мить затрималася в своїй покvapній ході, вслухаючись в дужий клетіт коліс. Їй не вперше водилося сходити на глулій степовій станції, тримаючи в руках підстаривату, як і вона сама, валізу і поношену парасальку. Висока, худа, у широкій полому капелюсі, в довгому старомодному пальті, людина нагальувала невеселого мандрівника, який блукає на станції до станції в розшуках вигаданих мети. Людина трохи їжачилася від холодного степового вітру і, затримавшись на мить у своїй ході, ніби жартувала за облишеним теплим кушеткою міжнародного вагону, потім вона зшвидкувала, постукуючи залізним кінцем парасольки по перону.

Людина ввійшла у приміщення. Невеличкій чистій кімнаті вона ніколи не побачила, тоді вона ступила до дверей, на яких висів напис:

Вартовий по станції

і постукала тричі. Басистий голос за дверима пробубонів:

— Прошу!

Людина шарпнула дверима і зайшла до кімнати вартового.

— Даруйте за турботи, — чемно сказала вона, — скажіть будь ласка, як мені добратися на будівництво цукро-заводу?

Вартовий по станції, раніше ніж відповісти, пильним поглядом вдивився в пізнього пасажир. Він зник до того, що у різні години дня і ночі сходили люди з швидких і почтових поїздів з валізами або портфелями у руках, з збентежено-діловим виразом на обличчях і питали:

— Як пробратися на будівництво? — але такого пасажир зустрів черговий уперше. Непомірно широкі криси капелюха, чорна парасолька і вираз повного спокою, навіть якоїсь байдужості на обличчі, породили у нього почуття пошани, і вартовий по станції чемно відповів:

— На жаль, вам доведеться зачекати до ранку. Уранці будуть машини з будівництва. Але якщо ви хочете, то можете подзвонити зараз, — показав він гостинно рукою на телефон. Людина відмовилася. Тоді вартовий по станції вийшов разом з нічним пасажиром до станційної залі, показав йому, де можна було переспати ніч, на лавку в кутку. Людина подякувала, зняла капелюх, поклала його на підвіконня і, вмонівавши під голову валізу, розтягнулася на лавці. Вартовий по станції все ще стояв. Йому хотілося розпитати пасажир, хто він і чого це його тягне на будівництво, але не вистачило ні сміливості, якої позбавив його надто суворий вигляд пасажир, і так само бракувало потрібних слів. Він роздумливо витягнув з калоші босу ногу, потер її об другу, ногу, знову встромив її у калошу і позіхнувши пішов до своєї кімнати.

Людина не спала. Широко розкритими очима вона вп'ялася в стелю,

нанизуючи на нитку своїх думок намісто спогадів. Вона перебирала в пам'яті це намісто, і було воно однобарвне, одноманітне і кожна окрема намістина схожа була на попередню, як дві краплі води. За вікнами стояла мовчазна нічна година і в чеканні степової станції було затишно. Лише вря-дигоди цю тишу порушував спритний цвіркун, наповнюючи кімнату безладним голосінням.

Людина відірвалася від спогадів, як пловець, що плигає у воду, відривається від берега.

Людина не хотіла спогадів і вона заходила розглядати білі, чисті стіни кімнати, які майже наполовину були вкриті плакатами. Але спогади брали верх. Вони були вічними супутниками самотності. І на цей раз вони примусили думки людини вернутися у свої гирла, щоб спрямувати течію їх до річки, яка звалася Мин у л е.

Людина погладдила правою рукою коротку сиву бороду і бажаючи відігнати спогади, подумала про свій вік. Одночасно їй нагадала про це тупа біль у ногах і сині сплетіння жил на руках, що понабрякали під зжовклою, зморщеною шкірою. Вона так само раптово відчула свою самотність, яка кинулася їй у вічі особливо на цій глухій степовій станції.

Колись у людини була дочка, був син і дружина, — жовчна, зла жінка, яка загинула безглуздою смертю 1920 року, об'ївшись макухи. А потім від людини пішли і син та дочка. Пропали десь у безвісті і людина з часом навіть почала вірити в те, що ніколи у неї їх не було. Людина навчилася офірувати собою для своєї роботи, в неопленій лабораторії у найбільші морози поралася вона над примусом з своїми хімічними дослідями, з мензурками та приладдями, але зовсім не вміла, або не хотіла бути хоча б пристойним батьком своїх дітей.

Року 1922 випадково вона натрапила в газеті своє прізвище. Воно стояла серед десятків інших прізвищ ворогів пролетарської революції, покараних за злочинну змову і терористичні акти проти робітничої республіки. Біля прізвища,

яке належало їй, стояли інаціали її сина. Від газети повіяло холодом. Газета випала з рук і підлога підступила до очей людини, а стеля попливла під ноги.

Дочка не з'являлася, хоча людина стрічалася з нею пізніми вечорами, повертаючись до своєї мансарди. З багетових рамок на неї дивилося розумними очима красиве обличчя дівчинки. Воно навіювало лагідний спокій і солодку тугу.

Минали роки. З мансарди людина перебралася у велику квартиру в новому будинку. В лабораторії з'явилися газові та електричні горілки, а взимку температура була там цілком нормальна і не доводилося гріти руки біля примуса. У людини стало багато помічників і держава дала їй в користування на все життя новенький автомобіль з чудною фабричною маркою на моторі, яка більше самого автомобіля сподобалася людині. А в останні три роки довелося їздити дуже багато. Двічі побувати в Німеччині, один раз в Америці і чимало разів у різних закутках своєї республіки. І вперше за своє довголітнє, плідне життя, вперше за багато років, цілком випадково для себе людина задумалася над метою свого існування. І думка ця з'явилася саме тут, на глухій степовій станції, в мовчазну осінню ніч.

Людина визначила себе, як клітинку, що псоволі розкладається і зрештою має вмерти, увійшовши як тлін в байду, масну і гостинну на прийняття в свої надри всього — землю. Вона — ця людина — відчула себе фікцією і сама собі посміхнулася скорботною посмішкою, дійшовши такої думки.

Перед очима шикувалося все, що зробила вона за ці роки, все воно носило її ім'я, насажене було її розумом, і було витвором її волі і енергії. Але клітинка безперечно засуджена на розпад і те, що лишиться після неї, буде носити тільки її ім'я.

Біля станційного будинку промчав потяг.

Він не спинився, тонко задзвеніли шибки, відгукуючись жалібною луною, на загрозливий грюкіт коліс.

Людина перестала марити. Вона фіксувала всю свою увагу на написові на плакаті, який висів перед нею. Не добираючи змісту, вона в десятий раз перечитувала слова, і слова ці видавалися їй напрочуд дивними.

На світанку прийшла дрімота. Але з'явився вартовий по станції і торкнув людину за плече.

— Є машина з будівництва.

Дивний пасажир скочив з лавки одягнув капелюх, захопив свій нескладний багаж, подякував вартовому за нічний притулок і пішов услід за ним до машини.

Уранці до кабінету Голуба зайшла незнайома людина. Начбудові у вічникулося старомодне довге пальто чорний з великими крисами капелюх.

— Професоре! Якими вітрами? — радісно скрикнув Голуб, скоплюючись назустріч новоприбулому.

Серед густого плетива риштувань у вузьких проходах майстерень, між корпусами заводу, того дня мелькало дуже часто шкіряне пальто начбуда довге чорне пальто професора. Він хотів бачити все, на власні очі пересвідчитися, перевірити, зважити і знову обмірковувати. Таку вже вдачу мав негамовний шостидесятилітній професор Ногін. Раптово спинявся посеред дороги, діставав із одної з своїх численних кишень записну книжку, занотовував свої зауваження і йшов далі.

Голуб так само спинявся, терпляче чекав, і так само поспішав слідом за професором. Найбільше професор затримався на дільниці, де зводили склепи для сушіння буряку та консервування бурякового соку. Тут Голуб познайомив його з чужоземними інженерами. Локк і Мертонг шанобливо потискували професорові руку, ввічливо нахилиючи донизу голови. Щось пробурмотівши під ніс, просто для того, щоб витримати ритуал чемності, професор тієї ж хвилини залишив Голуба з інженерами, а сам попростував далі оглядати дільницю. Він уже забув про ніч, проведену на станції, він забув про думки, що хвилювали і непокоїли його, роботу, що кипіла навколо його, життя, що вирувало тут, серед степу, сотні людей,

які завзято працювали тут, — усе це наповнювало його якоюсь упертою рішучістю шукати, працювати, боротися. Це принесло спокій, це дало відвагу і рішучість. Прийшла рівновага. Тоді можна було творити.

Коли Голуб кинувся шукати професора, його вже на дільниці не стало. Кого не запитував, усі зустрічали його, але ніхто не міг сказати, де він саме тепер.

— От щойно був, пішов у той бік, — розводили руками робітники, — такий високий, у чорному пальті, ну да, пішов у той бік, — кивали головою і дивилися зацікавлено услід Голубові, який шукав людину в чорному пальті.

Вони зустрілися лише ввечері. Професор сидів за столом у кабінеті Голуба, спокійний і врівноважений, схиливши голову на руки, і пильно слухав Голуба. Він услухався в розповідь начальника будівництва і думав про нього. Власне, професор думав про життя, що таке складне і разом з тим таке просте. Він думав про те, як його формують люди і як воно так само формують людей.

Професор добре пам'ятав той день, коли до його інституту прийшов Голуб, засмагла молода людина у військовому вбранні.

Штучно спокійна (так видалося тоді професорові) і насмішувата, вона викликала неприязнь у професора до себе. У холодному, вже третій день неопалюваному кабінеті Ногіна, відбулися перше знайомство і коротка знаменна розмова.

Ногін сидів, закутавшись у довгополе хутряне пальто, перебираючи пальцями в широких валянках, а Голуб стояв, спираючись руками на край професорового столу, розкривши поглядів Ногіна незмірну глибину своїх очей.

— Ваша освіта? — запитав Ногін вдруге, перечитуючи відрядження Голуба, що лежало перед ним.

— Домашня.

Ногін знизав плечима і розгнівано сказав:

— Мабуть, у наркоматі помилилася секретарка, для моєї інституції люди з

домашньою освітою не потрібні. Посади, які могли б вони обіймати, давно вже не вільні, — він показав рукою в бік інститутського сторожа Філата який стояв біля дверей, розгріваючи примус. Щось раптом тріснуло. Професор підвів голову, озираючись довкола.

Розчервонілий Голуб ніяково м'яв у руках ковалок планки від писемного столу. Ще одну хвилинку постояв Голуб у якійсь роздумі, потім поклав обережно на стіл відламану планку і, прикладаючи два пальці до буденівки, сказав:

— Даруйте! На все краще, професоре.

За кілька днів, проходячи через загальну лабораторію, професор біля асистента Корнюшина помітив нову людину. Зпід короткого білого халата визирали чоботи і сине галіфе з червоними лампасами. Професор упізнав свого недавнього відвідувача. Адже він не прийняв його? В чому ж справа? Украв розгніваний Ногін повернувся до кабінету. Згодом гнів змінився на якесь здивовання. Професор сам від себе чекав обурення, він знав, що треба було зараз же запропонувати цій молодій людині залишити лабораторію. Яке вона мала право залишатися тут без його дозволу! Але така впертість до деякої міри була професорові до впади і він вирішив нічого не говорити Голубові.

Одного весняного ранку до його кабінету ввійшов Голуб, одягнений у цивільне вбрання і, не чекаючи на запрошення, сів.

— Сергію Миколайовичу — з теплотою в голосі промовив він, — я хочу з вами поговорити. — Професор здивовано глянув на нового співробітника і промимив:

— Слухаю.

— Сергію Миколайовичу, мені здається, — м'яко вимовив Голуб, — я за цей час, що працюю у вашому інституті, набув досвіду і освіти стільки вже, що маю рацію правити від вас більше уваги до себе. — Ногін здивовано знизав плечима і нервово застукотів пальцями по столу.

— Так, так, професоре! Я маю рацію, коли кажу це. — Ви, людина висо-

кої культури і ви людина не нашого класу. — Голуб замовк, очікуючи, мабуть, що щось скаже професор. Ногін не проронив ні слова. Тоді Голуб говорив далі:

— Дозвольте мені зауважити, Сергію Миколайовичу, що ви у вашому інституті ведете таку лінію, яка нібито ставить науку осторонь від завдань влади робітників і селян. Ми взяли в руки владу. Ви, і багато таких учених як ви, міркуєте так, що, мовляв, наука, яка є вашою справою, може і мусить існувати окремо від державної справи. Деякі вірять у це свідомо — помиляючись, для деяких це просто певна машкара. І тут починається зрада. Коли б я думав про вас так, я б не прийшов до вас зараз. — Голуб замовк, перехоплюючи сухими губами повітря і підшукуючи потрібні прості слова. Очі його запально горіли і на щоках то з'являлися, то зникали червоні плями. Ногін мовчав.

— Я хочу сказати вам, Сергію Миколайовичу, що ось, приміром, мене до вашого інституту послав робітничий клас. Я прийшов, і ви байдуже поставилися до мене, байдуже, м'яко кажучи. Я не образився на ваш досить таки неввічливий прийом. Пробачте мене, але я не образився тому, що я прийшов сюди, як хазяїн, і я міг діяти іншими шляхами, якби...

Професор здавив руку в кулак і, зціпивши уста, видавив:

— Наука не боїться насильства. Воно завжди була, є і лишиться чесною. І насильством на неї впливати не можна.

— А отруїти водогін цілого міста, як це зробив ваш колега, професор Балтирьов, щоб допомогти білим, отруїти водогін, щоб загинули сотні трудящих, жінки й діти, це чесно, Сергію Миколайовичу?

— Ганебний випадок в історії руської науки.

— Правильно. Ви маєте рацію, коли кажете так, але з погляду вашого колеги, то він нічого не вбачав у цьому ганебного, він чесно служив своєму класові, а ви говорите про чесність. Про яку чесність говорите ви, Сергію Миколайовичу? Дурниця! — роздратовано,

но, не маючи змоги стримати себе, вигукнув Голуб, — абстракції!

— Що ви хочете? — розлютовано запитав професор. — Я соціально економічні науки знаю не гірше за вас. Якщо ви прийшли до мене читати мені політграмоту, то дарма ви силуете себе, дарма.

— Професоре! — скрикнув Голуб підводячись, — я прийшов ставити питання перед вами руба. Я прийшов сказати вам, що вже час спрямувати роботу в інституті в річище нашої загальнодержавної господарської роботи. Я прийшов сказати вам, що час переключитися на справжню реальну роботу, яка дала б позитивні наслідки для держави. Час вам стати на чолі цієї молоді пролетаріату, яка прагне опанувати науку. Зрештою, якщо ви хочете, Сергію Миколайовичу, я від імені цієї молоді прийшов запитати вас: ким ви?

— Хто дав вам такі уповноваження? — Руки професора нервово метушилися по столу, шукаючи точки опертості.

— Професоре! Даремно ви питаєте мене про уповноваження, ви знаєте від чийого імені я говорю. Я знаю вашу біографію, Сергію Миколайовичу, і...

— Встигли заглянути у послужні списки, — ехидно перебив професор Голуб почервонів, злісно рвонувся наперед, але втримав себе і спокійно продовжував:

— Ви помиляєтесь. Установа, що посилала мене до вас, добре знає вашу біографію і добре знає ваші заслуги слабі сторони. Синоді дрібного кустаря Сергію Миколайовичу, — стати видатним хіміком, що має всесвітню славу, було не так легко. І, ставши ним, ви мусите пам'ятати, кому треба віддати своє знання і свої сили.

— Ви не маєте права! — професор різко ударив долонею по столу і шклярні приладдя у штативах забряжчали.

— Сергію Миколайовичу! Не будемо сперечатися. Місяць тому ви ввічливо показали мені на двері. Але я не послухав вас. Бо мені дали наказ учитися, опанувати науку і я сам прагну цього особисто. Ви маєте нагоду пересвідчитися, яка впертість властива

нам — людям революції. Ось стою я перед вами, комбриг і партизан у минулому і не поганий асистент в сучасному. І я питаю вас — з ким ви?

Професор стулив повіки. На високому чолі борсалися глибокі зморшки, професор думав. І так, як зараз, він думав уперше за своє життя. Він відчував цілковиту рацію в словах палкого і нестримного асистента Голуба.

Невідома для Голуба думка борсалася в черепній коробці професора. Він очікуючи будьякої відповіді, замовк і раптом до його слуху долетів схриплий голос професора:

— Кажіть далі...

— Ви замкнулися в чотирьох стінах вашого кабінету і певні, що тут у вас якийсь інший світ, і певні, що про вас забули. Ви переконані, що творите якісь окремі справи, Сергію Миколайовичу. Це помилка. І цю помилку ви мусите виправити якнайскорше. Перед вами великі можливості, професоре. Державна дасть вам усе.

— Що ж ви хочете? — запитав Ногін, заглядаючи Голубові просто в вічі.

— Ви знаєте що!

Спіраючись руками на поручні крісла, професор підвівся. Стояв так випроставшись, торкаючись сухими пальцями холодної шкіри, якою було обтягнуто поручні.

Професор думав. Потім підніс рішуче праву руку і простягнув її Голубові.

Очі його були широко розкриті і відверті, як горизонт у весняний ранковий день, і Голуб щиро і міцно стис професорові руку.

Це була спілка і мир. Це була єдність дій. Так почалося переродження.

... — Над чим ви задумалися, Сергію Миколайовичу? Професор здригнув, трусонув плечима, протираючи пальцями повіки. Він уловив себе на тому, що майже не чув усього того, що йому розказав Голуб, а ввесь поринув у спогади.

— Над минулим. Ви пам'ятаєте нашу першу зустріч? Чимало минуло з того часу. Як швидко йде час! Ось ви й стали прекрасним інженером. А я ж,

по щирості казати, на початку не вірив у ваші здібності. А пам'ятаєте нашу розмову? Це було 30 березня 1922 року. Голуб прикусив нігті. Він дивився у куток, де тулилися вечірні сутінки, ніби там можна було побачити цей давно минулий день.

— Вісім років тому, — сказав він, — вісім років!

— Так, це було вісім років тому, — повторив професор, — для мене ці роки, що промайнули зказковою швидкістю важать не мало. Але досить спогадів. Про минуле думають, коли збираються закінчувати життя, адже ми не збираємося робити цього? — ніяково посміхнувся професор, — ми збираємося ще боротися. Тож давайте про справи. — Тінь здивовання промайнула на Голубовому обличчі. Професор уловив цю тінь і неквапно додав:

— Так, так. Саме про справи. Голуб розгорнув перед професором великий рисунок проекту заводу. На синьому папері білими рядками простяглися чіткі лінії. Професор тихо бурмотів щось, покусуючи сиві вуса краєчками вуст і мандрував олівцем по рисунку. На одну мить олівець затримався на другій дільниці. Професор підвів голову до Голуба.

— Хто керує тут роботами? — запитав він.

— Експертиза.

— Гм... Так. — І олівець помандрував далі.

До кабінету зайшли Вакулов, Сербряков і Герасименко. Вони мовчки сіли на канапу, не втручаючись у розмову. Вакулов читав газети, а інженери пошепки розмовляли між собою. Професор закінчив перегляд рисунків і, витираючи великою плямистою хусткою чоло, промовив:

— Я бачу, що ви встигли чимало. Це добре. Мене безпосередньо цікавить устаткування залів для консервації бурякового соку та бурякосушарних склепів. У моїй лабораторії я вже дійшов певних позитивних наслідків і я думаю, що можна поєднати ці два процеси, а це дасть можливість цукроварні працювати цілий рік без перерви. Щодо ефекту, то видобування цук-

ру і з консервованого буряково соку, і з сушеного буряка можна поєднати в один процес; це вже перевірено у мене в лабораторії. Мені тільки не подобаються ваші сушильні камери, я думаю, що ми спроекуємо кращі.

— Ми їх випробовували, — втрутився Герасименко, — вони дають прекрасні результати.

— Можливо, — незадоволений з того, що його перебили, — глянув професор неприязно на Герасименка. — Але їх перевірити остаточно вам пощастить у цілковито виробничих умовах, — звернувся він уже до Голуба.

— Я настоюю на тому, — сказав він, — щоб покладатися не тільки на нагрівні камери. Ми лишаємо за собою можливість застосувати і повітряну вентиляцію. Ми лишаємо місця для встановлення продувних труб.

— Але вони не встановлені, — озвався Вакулов, поклавши на коліна газету.

— Це не відіграє ролі, — знехотя відповів йому Голуб, — камери готові і ми зможемо зробити це в перший-ліпший час.

— Варто це зробити тепер, — зауважив професор, — я б радив на всякий випадок.

— Сергію Миколайовичу, мені здається, що ви досі лишилися патріотом російської науки. Ви продовжуєте недовірливо ставитися до західних інженерів, — раптово сказав Голуб.

— Можливо. Та тепер це пояснюється цілком протилежними причинами. Я вірю інженерам, які працюють в нашій країні заради грошей.

— Професоре! Я радію з вашої висновку, — захоплено відповів Голуб.

— О якій годині почнеться нарада? — запитав професор, очевидно навмисно переводячи розмову на іншу тему.

— За годину, — відповів Голуб, гланувши на годинника.

І в кабінеті запанувала тиша. Професор зімкнув повіки, глибше вгрузючи у крісло. Він мимохіть прислухався до розмови, що її вели Голуб і Вакулов. І мимохіть професор у своїй уяві складав майбутні дні. Він думав про завод і йому зовсім не видалося дивним, що думка, яка багато років тому виникла у нього і викликала засуджуючі розмови та невіру в її реальність з боку своїх тодішніх колег, на сьогодні перетворилася в дійсність. Прибрала реальної форми і сповнилася життям.

Будували завод. Завод, як доказ правильності його недавньої гіпотези, що перетворилася на аксіому. В геометричних сплетіннях побачив він криві і усвідомив її, як відтинок часу, в який існував і існує він до певного критичного моменту. В цю ж мить він хотів уже ні про що не думати.

Кінець буде